

Avanturista, nebo oběť?

K životním osudům jednoho pravoslavného vладыky v období totalitních režimů¹

PAVEL MAREK

Adventurist or Victim? Concerning the Life Fortunes of One Squire in the Time of the Totalitarian Regime

ABSTRACT: The study intends to reconstruct the trip of a squire-vicar of the Orthodox eparchy of Michalovce, Metod (Kančuha), into the American Carpatho-Russian diocese, in the jurisdiction of Constantinople Patriarchate, and to Johnstown, in Pennsylvania, in the USA, in 1964, which, in fact, changed into an emigration. One year later, he came back to his home country, because of an amnesty by the president, but the totalitarian regime and the leadership of the Church precluded him, in consequence, from a return to his pastoral activities. The case is set within the broader contexts of the squire's life story. The study has the character of a primal outline of the problematic, with the aim of summing up the known facts to date, detect any empty spaces and identify follow-up research for this topic, concerning the history of the Orthodox Church in Czechoslovakia, in the 20th century.

Keywords: Orthodox Church, Czechoslovakia, bishop, Michal Kančuha

Úvod

V jednom nedávno publikovaném příspěvku věnovaném dějinám pravoslavné církve v Československu (a České a Slovenské republice) jsme se zamýšleli nad otázkou postavení, role a významu biskupa v systému církevně-správní autokefality. Konstatovali jsme jeho klíčovou funkci v jednotlivých oblastech života církve a v nástinu jsme se také pokusili o retrospektivní pohled na osobnosti stojící v čele církve i eparchií v období 20. století. Dospěli jsme k závěru, že problematika výběru církevního otce, který by vyhověl všem vysokým požadavkům kladeným na něj ze všech stran, reprezentovala jednu z kardinálních zátěží pro vnitřní dění v církvi a její elity se s ní vyrovnávaly obtížně v důsledku vlivu řady faktorů objektivního i subjektivního rázu.²

Cílem tohoto našeho pojednání je v návaznosti na zmíněnou studii rekonstruovat některé sporné okamžiky z životních osudů duchovního pravoslavné církve Michala

¹ Příspěvek vznikl v rámci plnění grantového projektu GAČR č. 16-01723S, panel č. P401.

² MAREK, Pavel. Episkopát v dějinách Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku. In CO-RANIČ, Jaroslav (ed.). *Církev v dějinách křesťanstva na Slovensku*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity, 2014, s. 163-169.

Kančuhy. Také on patřil do okruhu kněží, kteří získali důvěru elit pravoslavné církve, a v roce 1962 byl pověřen funkcí světícího biskupa, vikáře trebišovského v michalovské eparchii, s perspektivou brzkého převzetí jejího řízení z rukou stárnoucího a nemocného vладыky Metoda (Milly). Naděje spojované s jeho osobou se však nenaplnily. V roce 1964 odjel na krátkou návštěvu do USA, která se změnila v několikaměsíční, v podstatě vynucený zahraniční pobyt vnímaný církví a státní správou jako emigrace. Vrátil se v roce 1965, kdy využil amnestie prezidenta Československé socialistické republiky udělené k 20. výročí osvobození země od nacismu. Chtěl opět vykonávat funkci biskupa, ovšem v realitě doby se ocitl v pozici nežádoucí osoby, od níž se distancoval jako vedení církve, tak lidé ve státní správě odpovědní za realizaci církevní politiky. Jeho místo bylo obsazeno jiným vладыkou a patriarchát pro něj nenašel v organizaci jiné uplatnění. Řadu let marně usiloval o rehabilitaci své osoby. Do duchovních struktur se už nikdy nevrátil. Stinnou stránkou jeho života byla aktivní, třicet let trvající spolupráce se Státní bezpečností (StB).

Kauza údajného odchodu do emigrace (a tím i celá postava) spojená s osobností vладыky Metoda (Kančuha) reprezentuje v pravoslavné církvi v podstatě tabuizované téma.³ Literatura ji neanalyzuje, resp. se jí vyhýbá,⁴ maximem informací je konstatování o odvolání z funkce pro porušení církevní disciplíny, aniž by byl prohršek specifikován. Na druhé straně a popravdě řečeno, tomuto obcházení se nelze příliš divit. Vладыka byl složitou, kontroverzní osobností, která měla za sebou bohatou minulost, do níž nikdo moc neviděl už před převzetím funkce, a on sám neměl důvod ji rozkrývat. Proto byla opředena fámami a vyvolávala spekulace i pověsti, které ho chválily i dehonestovaly. Velmi složitě oddělujeme zrna od plev a hledáme objektivní pravdu, vyvážený obraz člověka a kněze. Je nepochybné, že se jednalo o organizačně schopného a podnikavého muže s dobrými intelektovými předpoklady. Současně disponoval mnohými osobními, povahovými i charakterovými vlastnostmi, které jeho sociální adaptaci ve společnosti komplikovaly. Žil v době bohaté na politické zvraty a touha ji prožít nebo i přežít podrobovala jedince zkouškám a prověřovala jejich odolnost a integritu. Historikovo úsilí navíc bohužel limituje absence kvalitních informačních zdrojů umožňujících objektivně popsat realitu a přiblížit se pravdě metodami historické kritiky. Zatím se nám nepodařilo nalézt prameny osobní povahy typu korespondence, deníkových záznamů, paměti nebo vzpomínkově laděných zápisků. K dispozici jsou pouze archivní prameny úřední provenienc

³ Výchozím zdrojem informací o životě a díle M. Kančuhy, o němž se opírají další autoři, je článek M. Ščerbeje uveřejněný v roce 1962 v časopise *Odkaz sv. Cyrila a Methoda* Radostné slávnosti v Michalovciach. Volby a vysviacka nového biskupa-vikára, s. 273-280. Jeho medailón je uveřejněn ve stolním kalendáři *Pravoslávny kalendár 2011*, únor, s. 19. Základní životopisná data obsahuje také ruská internetová encyklopedie *Древо* (Открытая православная энциклопедия), kde jsou odkazy na další internetové zdroje : <<http://drevo-info.ru/articles/25534.html>> [ověřeno 21. 11. 2015].

⁴ KONEČNÝ, Stanislav. A szlovákiai ortodox egyház a második világháború után. (Pravoslávna cirkev na Slovensku po druhej svetovej vojne). In KOC SIS, András Sándor (ed.). *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. (Konfesie, cirkevná politika, identita na Slovensku a v Maďarsku po roku 1945). Budapest : Kossuth Kiadó, 2008, s. 301-339; HORKAJ, Štefan - PRUŽINSKÝ, Štefan. *Pravoslávna cirkev na Slovensku v 19. a 20. storočí. Ludia - udalosti - dokumenty*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU, 1998, 425 s.

vzniklé převážně z činnosti aparátu ve službách totalitního režimu. Mnohá fakta lze najít přímo v Kančuhových životopisech, avšak jejich věrohodnost problematizuje účelovost vzniku při příležitosti podávání žádostí o přijetí ke studiu nebo do nového zaměstnání – některé skutečnosti jsou zde zamlčeny a jiné zkresleny tak, aby pisatel vytvořil obraz vhodného uchazeče naplňujícího všechna očekávání a kritéria. Úřední záznamy jsou většinou stručné s tendencí dílčí řešenou záležitostí věcně shrnout a uzavřít, takže neumožňují rozkrýt samotný proces rozhodování a nelze zjistit, na základě jakých fakt a argumentů byly závěry přijaty. Čtenář z nich nabyvá dojmu o snaze kontroverzní případ co nejrychleji smést se stolu, aniž by byla zřejmá odpovědnost konkrétních funkcionářů za konečný verdikt. Záznamy z archivu StB jsou v podstatě skartovány, dochovalo se pouze torzo, které však jistou vypovídací hodnotu neztratilo.

Popsaná skutečnost generuje zcela legitimní otázku, zda je za těchto okolností naše téma zralé pro vědecké zpracování a jaké výsledky může výzkum opírající se o problematické zdroje přinést. Odpověď není jednoznačná, ani jednoduchá. Příspěvek jsme koncipovali po řadě odkladů a váhání v přesvědčení, že tabuizace tématu není produktivním a ideálním řešením. Chceme jím tematický okruh otevřít, shrnout dosavadní poznatky, naznačit problémy, které se nepodařilo vyřešit, a podnítit další zkoumání, které se bude podle našeho názoru ubírat cestou sbírání střípků informací, potvrzování, oprav a přehodnocování našich závěrů. Studie má charakter otevřeného, průpravného a diskusního příspěvku k tématu.

Data a události ze života a práce Michala Kančuchy

Než se dostaneme k jádru našeho příspěvku, nahlédněme do životních osudů Michala Kančuchy. Pocházel z obce Vyšný Orlík nacházející se v blízkosti Svidníku na severovýchodním Slovensku. Narodil se 28. března 1921 do poměrně chudé rodiny jako nejmladší dítě Eliáše Kančuchy (1875 – 1942) a jeho manželky Anny, roz. Jezuskové (1892 – 1947). Jeho zdravotně postižený otec (hluchoněmý) vlastnil chalupu se dvěma hektary pole a matka pracovala příležitostně jako služka; starala se ještě o další tři děti – nejstarší dceru Máriu⁵ a dva syny Juraje⁶ a Andreje.⁷ Rodiče, zejména matka, prý vychovávala děti ve víře a náboženském duchu nejspíše řeckokatolické církve; úřední spisy tuto skutečnost pomíjejí, náboženský profil rodiny připomínají až materiály týkající se Kančuhovy chirotonie, ovšem zřejmě už v posunu – matka ho vychovávala v lásce k „*pradedovskej pravoslávnej cirkvi*“.⁸ Od útlého dětství měl pravidelně navštěvovat chrám a přísluhovat při sv. bohoslužbách.⁹ Do národní školy

⁵ Nar. v r. 1911 a podle údajů z dotazníku M. Kančuchy z roku 1960 tehdy pracovala jako dělnice v textilním závodě v Úpici (zřejmě Juta, pobočný závod n. p. České lnářské závody Trutnov) a bydlela v nedalekých Havlovicích nad Úpou.

⁶ Nar. v r. 1915 a podle téhož výše zmíněného zdroje z r. 1960 pracoval jako dělník v Jednotnom roľníckom družstve v Vyšném Orlíku. Politicky se angažoval v Komunistické straně Slovenska (dále KSS).

⁷ Nar. v r. 1918, původně dělník, pak četník, po druhé světové válce se profesně uplatnil v Bratislavě na Poverenictvu vnútra, ve zpravodajském oddělení, byl členem KSS. Podle údajů StB se angažoval v Hlinkově gardě a po vzniku SNP se přidal k partyzánům.

⁸ Radostné slávnosti v Michalovciach, s. 276, srov. <<http://www.google.cz/>> [ověřeno 21. 11. 2015]

⁹ Pravoslavný chrám byl ve Vyšném Orlíku postaven v roce 1935. Tvrzení se proto musí vztahovat k chrámu řeckokatolické církve, postaveném v l. 1793 – 1795.

chodil v rodné obci. Více informací z let Michalova mládí nemáme k dispozici.

Léta hochova dospívání jsou opředená legendou o smrti obou rodičů, ve věku 12 let se měl stát sirotkem.¹⁰ Na relativně pevnější informační půdu se dostáváme v období kolem roku 1935, kdy po ukončení školní docházky řešil svou profesní budoucnost. Jako čtrnáctiletý se uchytil v pravoslavném klášteře sv. Jova Počajevského ve vesnici Ladomirová,¹¹ nacházející se nedaleko Vyšného Orlíku, kde dosud žil. Klášter vznikl jako výsledek úsilí mise ruské pravoslavné církve v zahraničí vedené archimandritou Vitalijem (Maximenko, 1870 – 1960),¹² která přišla na Slovensko v roce 1923 na pozvání pražského arcibiskupa Sawatije (Vrabec),¹³ a rozvinula zde práci přesahující svou šíři a významem regionální hranici. Řeholní komunita společně se svými spolupracovnicí postavila nejen nový chrám s farou a objekt kláštera, ale vybudovala také tiskárensko-nakladatelský podnik, který svými vydavatelskými aktivitami zahrnujícími produkci knih, časopisů a novin reprezentoval tiskový apoštolát a nejvýznamnější zařízení tohoto druhu spravované ruskou pravoslavnou církví v zahraničí. Bez většího přehánění, ladomirovské pravoslavné centrum se stalo klíčovým místem pro šíření pravoslaví v oblasti severovýchodního Slovenska, přičemž škála jeho aktivit sahala do sféry pastorace, organizace církevních obcí, výchovy kněžského dorostu, kulturní a sociální práce směřující nejen vůči dospělým, ale zejména se zaměřovala na působení mezi dětmi, mládeží, nastupující generací; v prostorách kláštera vyhradilo také místnosti pro bezprizorné a děti z početných a sociálně slabých rodin. Mladý Michal Kančuha se ocitl právě v tomto prostředí, zatím ne jako mnich, ale klášter mu nabídl možnost vyučit se tu sazečem písma. Přišel v době, kdy charismatický a pro aktivity mise klíčový archimandrita Vitalij (Maximenko) komunitu opustil, neboť byl v roce 1934 pravoslavnou církví poslán do Ameriky a sloužil jí jako severoamerický biskup a arcibiskup, ovšem systémem práce, který misi vtiskl, už měl natolik pevné rysy, že prostředí, v němž se Kančuha ocitl,

¹⁰ Národní archiv (dále NA) Praha, fond (dále f.) 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, karton (dále kart.) 55 – Kančuhoovy životopisy a personální dotazníky. V tomto duchu je napsán i Kančuhoův životopis ve vázácím návrhu StB, do ladomirového kláštera se měl dostat na popud sousedů a tam také prý byl vychován. Archiv bezpečnostních složek Praha (dále ABS), sv. 652967, Michal Kančuha, krycí jméno Marina (postupně i Maxim a Profesor). V souvislosti s úmrtím rodičů se však nabízí i verze, že vyrůstal v náhradní rodině a data se tak vztahují k adoptivním rodičům.

¹¹ Základním zdrojem informací o dějinách a působení mise je práce HARBULOVÁ, Lubica. *Ladomirovské reminiscencie. Z dejín ruskej pravoslávnej misie v Ladomirovej 1923 – 1944*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity, 2000, 127 s. Srov. též DUCÁROVÁ, Helena. *Pravoslávny monastier Jova Počajevského v Ladomirovej*: <<http://rusnaci1.blog.cz/0911/pravoslavy-monastier-jova-pocajevskega-v-ladomirovej>> [ověřeno 22. 11. 2015]; LAVR (ŠKURLA). *60-letije vosstanovlennoj istoričeskoj cerkovnoj tipografii prepodobnogo Jova Počajevskogo*. Jordanville 1984; ŠKURLA, M. Z istorii ladomyrskogo monastyrja. In SOPOLIĞA, M. a kol. *Naukovyj zbirnyk deržavnoho muzeju ukrajinsko-ruskoj kultury u Svydnyku*. Prjašiv : Exco, 1995, s. 69-79.

¹² HARBULOVÁ, Lubica. Působení archimandritu Vitalija (Maximenka) na Slovensku v letech 1923 – 1934. In MAREK, Pavel - HANUŠ, Jiří (eds.). *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 287-294.

¹³ MAREK, Pavel - BUREHA, Volodymyr - DANILEC, Jurij. *Arcibiskup Sawatij (1880–1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2009, 249 s. – Jako agent STB měl Kančuha v 50. letech 20. století bezpečnost informovat o Sawatijových aktivitách. ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, vázací návrh.

ho nemohlo neovlivnit. Byl přijat archimandritou Sávou (Struve, 1900 – 1948).¹⁴

Pokud se spolehneme na údaje obsažené v Kančuhově curriculum, v Ladomirově si osvojil tiskařskou profesi, nebo k ní získal alespoň celoživotně pozitivní vztah, a zkušenosti z této činnosti pak v budoucnu využíval na dalších působištích. Současně v něm uzrálo rozhodnutí svůj život zasvětit službě Bohu jako mnich. Píše, že začal studovat teologii a připravoval se na vstup do kláštera. Tuto verzi podporuje skutečnost, že dva roky (1937 – 1939) měl prožít v Počajevu na Volyni ve Svato-Uspenské lavři¹⁵ (dnes ternopilská oblast Ukrajiny), kde absolvoval teologický kurz. Zpět do Ladomirové se vrátil v roce 1939,¹⁶ což by mohlo souviset s mezinárodní situací, která rychle eskalovala, a Polsko se stalo první obětí druhé světové války. Stín nejistoty do tohoto výkladu vnášejí tvrzení, že Kančuhův život mezi bratry nebyl bezproblémový a vyústil zřejmě v dočasnou secesi, přičemž tuto prolukou prý vyplnil roční (1936, podle jiných zdrojů dvouletý) pobyt v Jugoslávii, kde údajně usiloval o možnost získat teologické vzdělání. Podle materiálů StB, potvrzujících kontroverznost Kančuhova soužití s bratry v ladomirovském klášteře, přetržku pobytu způsobil jeho odchod do Mukačeva, kde prý chtěl získat přízeň vladky Damaskina (Grdanički, 1892 – 1969) a tím si zajistit „rychlou kariéru“. To se mu však nepodařilo a tak se rychle vrátil zase do Ladomirové.¹⁷ StB nabízí ještě jednu verzi: v r. 1937 vladka Damaskin (Grdanički) pozval Kančuhu studovat do Srbska, ale po dvou měsících se odtud vrátil a byl poslán do Počajevské Lavry.¹⁸

Události 40. let 20. století, vyvolané a spojené s expanzí nacistického Německa, výrazně zasáhly také do života Michala Kančuhu. Léta 1939 – 1942 opět prožil v ladomirovském monastýru.¹⁹ Více informací nemáme k dispozici. Dne 1. října 1942 jej opustil, neboť byl povolán k výkonu vojenské služby do slovenské armády a nastoupil do Bardejova a pak k pěšímu pluku v Prešově. Zřejmě na jaře 1943 se jako příslušník 20. pěšího pluku v sestavě tzv. Rychlé divize²⁰ ocitl na východní

¹⁴ K jeho osobnosti srov. MAREK, Pavel - LUPČO, Martin. *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslavi v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*. Brno : CDK 2012, s. 436. Kančuha se s ním po válce rozloučil v nekrologu: ИГИМЕН МЕФОДИЙ. Архимандрит Савва. In *Свет православия*, 1949, roč. 2, č. 4, s. 12-14.

¹⁵ *Živopisnoje obozrěnije russkich svjatych měst. Počajevskaja Uspenskaja lavra. Vyp. četvertij*. Izd. 4-oje. Odessa : Je. I. Fesenko, 1913. 70, II s.

¹⁶ Úředně je jeho pobyt doložen v roce 1940 – Státní oblastní archiv Prešov, f. Šariško-zemplínska župa, odd. štátno-bezpečnostné 1940 – 1941, i. č. 241, č. j. 876/40 – podle HARBULOVÁ, Ladomirovské, s. 79.

¹⁷ ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, vázací návrh.

¹⁸ Tamtéž, zpráva 1. odboru, 24. 1. 1961, vyhodnocení osobního spisu.

¹⁹ K situaci v monastýru srov. HARBULOVÁ, Lubica. Působenie Ruskej pravoslávnej cirkvi v zahraničí na území Slovenska v rokoch druhej svetovej vojny. In BARNOVSKÝ, Michal - KODAJOVÁ, Daniela (eds.). *Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období*. Bratislava : AEP, 2006, s. 44-56.

²⁰ MIČANIK, Pavel. Ťaženie slovenskej armády proti Sovietskemu zväzu. In *Historická revue*, 2011, roč. 21, č. 9, s. 18–27 – viz též <<http://www.slovenskyportal.sk/index.php?action=st&h=Slovenska-armada-vo-vojne-proti-Sovietskemu-zvazu>> [ověřeno 24. 11. 2015]; MIČANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu III (1941 – 1944). Rýchla divízia*. Banská Bystrica : Dali-bb, 2009, 444 s.; VANĚK, Oldřich. Osud jednotek pluku 20 na Kryme. In *Slovensko a druhá svetová vojna*. Zborník príspevkov. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2000, s. 276-295; BYSTRICKÝ, Jozef. Pozemné vojenská slovenskej armády na východnom fronte 1941 – 1945. In *Slovensko a druhá svetová vojna*. Zborník

frontě v Sovětském svazu, na Krymu. Když se totiž letní ofenzíva Wehrmachtu Fall Blau na podzim 1942 zastavila a Rudá armáda po prvních úspěších u Stalingradu začala Němce a jejich spojence vytlačovat na západ, slovenská Rychlá divize byla evakuována z Kavkazu nejprve na Kerčský poloostrov a nakonec na Krym, a došlo k přeskupení sil a část vojska vystřídali povolanci z roku 1942, mezi něž patřil i Kančuha. Odtud se pak přesunul do jihoukrajinského Melitopolu v dnešní Záporožské oblasti.

Epizoda válečné anabáze spojená se spoluprací slovenských vojenských jednotek s německými nacisty a bojem proti Sovětskému svazu v Kančuhově životě reprezentuje kontroverzní kapitolu, zvláště pokud zohledníme poválečné politické poměry v Československu a třeba i skutečnost, že od ledna 1945 do roku 1953 byl členem KSS. Po skončení války dokonce vytvořila rámec a věcné pozadí pro šíření zpráv, že tehdy surově zacházel se sovětskými válečnými zajatci, nechal je střílet, obohacoval se krádežemi a na Slovensko si odvezl uloupené zlato, bohoslužebná roucha, obrazy a knihy. Měl mít nějaký podíl na zmizení jednoho vlastenecký (ukrajinsky) orientovaného kněze. Dokonce prý byl vyznamenán za zásluhy německým železným křížem. Z jiného zdroje se dovídáme, že často odcházel od jednotky, pohyboval se mezi místním obyvatelstvem, kázal a agitoval, což dokazuje, že pracoval pro německé okupační úřady, neboť jinak by byl sledován a hlídán jako ostatní slovenští vojáci. Tyto údaje jsou čerpány z materiálů pocházejících z provenience Státního úřadu pro věci církevní a úředníci státní správy je interpretovali jako nevěrohodná nařčení, neboť vyšetřování Kančuhova jednání prý nic takového nepotvrdilo.²¹ Jako voják byl zařazen nejprve na pozici pomocníka velitele Vojtoviče (po válce kapitána Sboru národní bezpečnosti v Bratislavě) a následně pracoval v kanceláři jako zpravodajec ve štábu pluku. Z armády odcházel v hodnosti desátníka. Někjaké velitelské pravomoci a možnosti samostatně rozhodovat tedy neměl. Odchody od jednotky by se daly věrohodně vysvětlit tím, že jeho tehdejší prvořadým zájmem bylo získání kněžského svěcení, které by dovršilo předválečné duchovní směřování, a současně mu umožnilo odchod z armády do zálohy a přesun na Slovensko. Velmi pravděpodobně tedy hledal cestu k dosažení tohoto cíle, přičemž vše podnikal nejen s vědomím, ale i se souhlasem svých nadřízených a vojenské správy. V notářsky ověřených opisech máme k dispozici jak povolení velitele 20. pěchotního pluku pplk. Karola Heidlera z 28. července 1943 pro tehdy svobodníka Michala Kančuhu ke vstupu do řeholního stavu a vysvěcení farářem pravoslavné církve, tak potvrzení vладыky Serafima (Kušeneruk, 1874 – asi 1946),²² hlavy melitopolsko-tavričeské

príspevkov. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2000, s. 191-216.

²¹ Část těchto tvrzení se objevuje i ve spisech StB, Kančuha prý tvrdil, že si cenné věci koupil. ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, vázací návrh.

²² <<https://ru.wikipedia.org/wiki/>> [ověřeno 24. 11. 2015]; ШКАРОВСКИЙ, М. В. *Нацистская Германия и Православная Церковь (нацистская политика в отношении Православной Церкви и религиозное возрождение на территории СССР)*. Москва : Крутицкое подворье; Общество любителей церковной истории, 2002, с. 517; БОРЩЕВИЧ, В. Єпископ Мелітопольсько-Таврійський Серафим (Кушнерук): повернення із небуття. In *Юго-Запад Одессика. Историко-краеведческий научный альманах*, 2009, № 7, с. 223-228. – Vladykou Ukrajinské autonomní všepřavoslavné církve se stal v červenci 1942 a do Melitopolu byl určen v prosinci téhož roku. Pod tlakem Rudé armády 14. 9. 1943 své sídlo opustil a po pobytu na několika místech jižní Ukrajiny v r. 1944 odešel do kláštera poblíž Bu-

eparchie, tvořící součást Ukrajinské autonomní všepřavoslavné církve,²³ že 30. července byl Kančuha postřižen na mnicha a přijal jméno Metoděj, o den později v chrámu sv. Alexeje v Melitopoli rukopoložen na jerodiakona (kněze) a 1. srpna na presvitera.²⁴ Na základě těchto fakt měl být Kančuha k 1. srpnu 1943 propuštěn z činné služby do zálohy. Zda došlo k naplnění litery branného zákona (§ 16/3) okamžitě a Kančuhovi se tak podařilo vyhnout debaklu jeho vojenské jednotky v říjnu 1943 jižně od Kachovky, nevíme. Na jedné straně v životopisech opakovaně datoval svůj nástup do prvního kněžského působení k 1. srpnu 1943, ovšem sdělení Ministerstva národní obrany v Bratislavě, adresované biskupské administratuře pravoslavné církve v Lutíně, okr. Sabinov (správce Vasilij Solovjev, o Kančuhově přefazení do záloh), je datováno až 27. ledna 1944, přičemž vojenský úřad píše o převelení v budoucím čase, do zápolí bude teprve odeslán. Pro nás je nicméně podstatné, že v roce 1944 se Kančuha objevil v Banské Bystrici. Tvzení, že spravoval tamní náboženskou obec, je zřejmě nadsazené, neboť k jejímu právnímu ustavení došlo až po válce.

V této souvislosti si klademe dvě otázky: 1) Proč Michal Kančuha přijal mnišské a kněžské svěcení až v roce 1943, v době pobytu na východní frontě, když formálním základem pro tento akt bylo absolvování teologického kurzu v Uspenské lavě, a 2) Je možné tuto etapu v jeho životě hodnotit jako kolaboraci s německým nacizmem? Při hledání odpovědi v podmínkách absence archivních informačních zdrojů v obou případech docházíme k závěru, že jeho postup měl pragmatický základ. V archivních materiálech narážíme na ojedinělé tvrzení, že vojákem se stal jako dobrovolník, jeví se nám však jako nepravděpodobné.

Rok 1944 a závěrečné měsíce druhé světové války jsou v Kančuhově životě poměrně bouřlivým obdobím, které má dvě provázané dimenze. Tu první tvoří jeho angažovanost ve Slovenském národním povstání (dále SNP) a v událostech, jež následovaly po jeho potlačení, druhá je spojena se zásahem do dějin (poválečné) pravoslavné církve v Československu.

Přesné okolnosti Kančuhova zapojení do SNP,²⁵ které začalo 29. srpna 1944 v Banské Bystrici, neznáme, domníváme se však, že neuděláme velkou chybu konstatováním, že byl stržen atmosférou dění, přičemž velkou roli přitom sehrála

kurešti v Rumunsku. Na podzim 1945 se vrátil na polskou Volyň, odkud byl odvezen do SSSR. Mohl nastoupit do kláštera v Dermani, avšak v r. 1946 byl uvězněn a ve vězení také brzy zemřel jako oběť stalinského režimu.

²³ Církev vznikla 18. srpna 1941 na zasedání saboru biskupů v Počajevu pod vedením metropolitů Alexeje (Gromadskij, 1882 – 1943). Vytvoření bylo odůvodněno ztrátou spojení s Ruskou pravoslavnou církví v Moskvě v důsledku válečných událostí. Velmi rychle se dostala do konfliktu a bojů s autokefální Ukrajinskou pravoslavnou církví. Srov. SHKAROVSKIJ, Michail. *Die Kirchenpolitik des Dritten Reichs gegenüber den orthodoxen Kirchen in Osteuropa (1939 - 1945)*. Münster : LIT Verlag 2004, s. 230; Dostupné na internetu: <<https://ru.wikipedia.org/wiki/>> [ověřeno 27. 11. 2015].

²⁴ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55.

²⁵ GERKA, Milan. Pravoslavná církev na Slovensku a jej postoj k fašizácii a nacizácii v rokoch 1933 – 1945. In *Účasť kresťanov v protifašistickom odboji v strednej Európe v rokoch 1933 – 1945. 2. Postoje katolíckych a pravoslávnych kresťanov k fašizácii spoločenského života v strednej Európe v rokoch 1933 – 1945 a ekumenizmus v boji*. Materiály z medzinárodnej konferencie, ktorá sa uskutočnila 9.-10. októbra 2001 v Múzeu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004 s. 194-204.

skutečnost, že pár dní předtím, 15. srpna, byl protojerejem Vasilijem Ivanovičem Solovjevem (1895 – 1949),²⁶ administrátorem prešovské části mukačevsko-prešovské pravoslavné eparchie, jmenován sekretářem biskupské administratury.²⁷ Pocitem odpovědnosti si vysvětlujeme Kančuhovo vystoupení jménem pravoslavných v povstaleckém vysílání rozhlasu, v němž akci podpořil. Stál za svoláním sjezdu zástupců pravoslavné církve, konaném v Banské Bystrici 4. září 1944, na němž přítomní zaujali postoj k současné slovenské vládě a k povstání. Přivítali postup Rudé armády i její osvobozenecský boj²⁸ a současně na shromáždění poprvé zazněla myšlenka přechodu pravoslavné komunity do jurisdikce ruské pravoslavné církve obsažená v holdu tehdejšímu leningradskému metropolitovi Alexijovi (Simanskij, 1877 – 1970), jenž se v únoru následujícího roku stal hlavou ruské pravoslavné církve. Zřejmě zde je třeba hledat základ skutečnosti, že 20. října 1944 se Kančuha písemně obrátil na metropolitu Alexije (Simanskij), podrobně ho informoval o historii a současnosti mukačevsko-prešovské eparchie, žádal o ochranu pravoslavných a vyslání delegátů ruské pravoslavné církve, kteří by na východě bývalého Československa pomohli pravoslavnou církev konsolidovat a zorganizovat.²⁹ Sekretář administratury³⁰ se přitom mohl opřít o stanoviska, resp. dojmy a poznatky, jež získal během zářijových jednání s lidmi, kteří stáli v čele povstání. Dne 5. září 1944 delegace pravoslavných konferovala s předsedou Slovenské národní rady a přijal ji také povereník pro školství a národní osvětu.³¹ Koncem září navštívila náčelníka hlavního partyzánského štábu Alexeje Nikitiče Asmolova (1906 – 1981),³² který Kančuhovi nabídl zajistit spojení s Moskvou prostřednictvím přítomného Rudolfa Slánského (1901 – 1952),³³ zastupujícího ve vedení povstalců komunistický zahraniční odboj na východě.

Obsazení Banské Bystrice německými vojenskými jednotkami koncem října 1944 těžce dopadlo nejen na povstalce, ale i na místní pravoslavnou náboženskou komunitu. Její majetek byl rozmetán, jeden z jejich představitelů zastřelen, ostatním, včetně Michala Kančuhy, se podařilo uprchnout a většinou se přidali

²⁶ MAREK, - LUPČO, *Nástin dějin*, s. 438-439.

²⁷ ИГУМЕН МЕФОДИЙ. Православная церковь в Словакии. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 1-2, s. 16; KOSTIČÁK, Matúš. Od únie k eparchii, s. 134. Zveřejněno <<https://www.google.cz/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=SNP+a+pravosl%C3%A1vni&start=30>> [ověřeno 28. 11. 2015]; IVAN, Róbert. *Obnova pravoslávia na území Slovenska v 20. storočí*. Prešov : PBF PU 2006, s. 88; HORKAJ, Štefan. 50 rokov pravoslávnej michalovskej eparchie – biskupstva. In *Odkaz sv. Cyrila a Metoda*, 2000, roč. 46, č. 7, s. 9.

²⁸ Православная церковь в Словакии. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 6-8, s. 82-83. Dopis je podepsán Kančuhou a formulován za pravoslavnou církev v Československu. Je otištěn rovněž v periodiku Журнал Московской Патриархии, 1944, č. 11, s. 17.

²⁹ FEJSAKOVÁ, Tatiana. *Vliv SSSR na církevní situaci poválečného Československa (1945 – 1948)*. Rkp. magisterské diplomové práce. Brno : Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2010, s. 33.

³⁰ Srov. KONEČNÝ, A. *szlovákiai ortodox egyház*, s. 324.

³¹ Obsazení funkcí bylo tehdy spojeno, předsedy SNR byli Vavro Šrobár a Karol Šmidke, povereníky pak Alexander Bahurinský a Jozef Lettrich.

³² J. H. Alexej Nikitič Asmolov šestdesátročný. In *Slovanský přehled*, 1966, roč. 52, č. 3, s. 182-184; AS-MOLOV, Aleksej Nikitič - DOLEJŠOVÁ, Eva - TARATURA, Ž. V. - BELČENKO, Svetlana Vasil'jevna. *V týlu Wehrmachtu*. Praha : Naše vojsko, 1983, 341 s. Paměti, sv. 71.

³³ KAPLAN, Karel. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha : Mladá fronta, 1992, 303 s.

k partyzánskému hnutí;³⁴ v přehledu životních dat se duchovní pro období mezi 7. říjnem 1944 a 26. lednem 1945 deklaroval jako partyzán. V roce 1948 byl za partyzánské aktivity vyznamenán medailí a jistou dobu působil také ve Svazu národní revoluce (Svazu lidových protifašistických bojovníků), takže o věrohodnosti těchto údajů není nutné pochybovat. Úřední materiály k této periodě Kančuhova života jsou však hodně skoupé. Víme, že v první fázi vstoupil do partyzánské oddílu majora Petrova.³⁵ Vznikl ze skupiny českých a sovětských vojenských zpravodajů, kteří 19. září 1944 přiletěli na letiště Tri duby u Zvolena. Koncem října 1944 se oddíl začlenil do partyzánské brigády Smrt fašizmu, která operovala v prostoru Baláže – Špania Dolina – Staré Hory – Donovaly. Aktivity vyvíjela až do března 1945, avšak v té době už v ní Kančuha nebyl. S velkou pravděpodobností někdy na konci roku 1944 přešel do partyzánské oddílu Lipa³⁶ vedeného Ivanem Demkem. Ten si našel prostor pro odbojovou činnost v oblasti Bardejova a byl ve spojení s partyzánskou skupinou Čapajev ve Slanských vrchoch a partyzánským svazkem Alexander Něvský, který se do Čergovského pohorí přesunul z oblasti dnešního Polska. Konec války tak Kančuha prožil poblíž svého rodného kraje. Epizodicky se dovídáme, že v lednu a únoru 1945 pracoval v pozici správce knihtiskárny a zapojil se do činnosti prvního Národního výboru v Bardejově, v němž působil jako člen rady. Do této doby spadá také jeho vstup do KSS, v tomto případě se dá dedukovat na vliv zmíněného partyzánské velitele I. Demka, který byl v jejích ilegálních strukturách. Zdá se, že Kančuha ani v době po potlačení SNP zcela neztratil kontakty s pravoslavnou církví. Tím si vysvětlujeme, že od 1. května 1945 přešel do Košic a prezentoval se jako duchovní správce tamní pravoslavné náboženské obce. Ta se však formovala postupně až po válce s tím, že rozhodujícím impulzem pro její ustavení se stal 13. duben 1950, kdy převzala faru a kostel zrušené řeckokatolické církve.³⁷ V té době však už směřoval do Čirče.

V prvních týdnech a měsících po skončení druhé světové války igumen Metod Kančuha patřil v pravoslavné církvi v Československu k výrazným postavám, které rozhodovaly o jejím dalším směřování. Už jsme se zmínili o iniciativě ve směru k ruské pravoslavné církvi z roku 1944. Literatura ji hodnotí jako soukromou a předčasnou. Na druhé straně však odrážela dobové názory a přání mnohých pravoslavných, proto nelze považovat za překvapení, že v roce 1945 se Kančuha ocitl mezi těmi z mukačevské části eparchie [správce Feofan (Sabov), 1905 – 1946]], kteří ve směru k ruské pravoslavné církvi vyvinuli stejné úsilí, jako on. Byli však pohotovější a v prosinci 1944 vypravili do Moskvy reprezentativní delegaci,³⁸ která

³⁴ ИГУМЕН МЕФОДИЙ. Православная церковь в Словакии. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 1-2, s. 16.

³⁵ <<http://www.najkrajsikraj.sk/smrt-fasizmu/>> [ověřeno 28. 11. 2015]

³⁶ <http://issuu.com/szpb/docs/bojovnik_132013/10> [ověřeno 28. 11. 2015]; KRUSHKO, Stepan. *Ljudej z-pid Minčolu. Zbirnyk narysiv, spohadiiv ta dokumentiv*. Prjašiv : Slovacke pedahohične vydavnyctvo, 1987, 205 s.

³⁷ <<http://www.pcpresov.sk/historia.html>> [ověřeno 29. 11. 2015]; Возвращение храма православному приходу в Кошицах. In *Свет православия*, 1950, roč. 3, č. 5, s. 77. Akt proběhl 13. 4. 1950 předáním klíčů od kostela předsedou Jednotného národního výboru duchovnímu Kančuhovi.

³⁸ Igumen Feofan (Sabov) a duchovní Dimitrij Beljakov a Ivan Kopolovič (1912 – 1990). Delegaci vedl archimandrita Alexij (Kabaljuk, 1877 – 1947). Srov. ИГУМЕН МЕФОДИЙ. Православная церковь

s patriarchou Alexijem (Simanskij) dohodla změnu jurisdikce, přechod z pravomoci srbské pravoslavné církve do ruské. Jednalo se pochopitelně o zásah do práv srbské pravoslavné církve, která od konce roku 1944 usilovala o vytvoření podmínek pro návrat svého vladyky Vladimíra (Rajič, 1882 – 1956) do čela mukačevsko-prešovské eparchie. V roce 1945 situaci navíc komplikovaly tendence směřující k odtržení Podkarpatské Rusi od Československé republiky ústící v podepsání smlouvy mezi ČSR a SSSR z 29. června 1945 o připojení tohoto území k Ukrajinské SSR.³⁹ Nepřehlednou situaci bylo nutno řešit. V květnu 1945 administrátor Solovjev společně s M. Kančuho odcestovali do Mukačeva a Užhorodu. Hned poté 30. května 1945 v Becherovu a 29. září 1945 v Ladomirové proběhly konference pravoslavného duchovenstva, jež měly situaci posoudit a rozhodnout o budoucnosti eparchie.⁴⁰ Následovala jednání s delegátem ruské pravoslavné církve arcibiskupem Fotijem (Topiro, 1884 – 1952) v Praze (za Kančuhovy účasti) a pokus vladyky Vladimíra (Rajič) nastartovaný proces zastavit.⁴¹ Další konference kněží 8. listopadu 1945 v Ladomirové, jejíž usnesení podepsal také igumen Metoděj Kančuha⁴² – jako „*sekretár administratúry a správca farnosti v Prešove a Košičiach*“,⁴³ však zvolila jurisdikci ruské pravoslavné církve jako svůj definitivní a nezměnitelný postoj.⁴⁴ V srpnu 1945 se Kančuha písemně dožadoval u Ukrajinské národní rady Prjaševčiny zastoupení pravoslavných a duchovenstva ve SNR.⁴⁵

Z retrospektivního hlediska se nám jeví časové období let 1945 – 1953 v životě Michala Kančuchy jako relativně uzavřená etapa. Byla pestrá na události a zejména ve svém závěru i bouřlivá. Současně ji bude nutno podrobit pečlivé revizi na základě základního výzkumu, který by měl ověřit jeho místo v procesech vzniku exarchátu a konstituování prešovské eparchie. Narážíme totiž na tvrzení, že těsně po válce patřil ke kandidátům na vladyku a po nástupu exarchy Jelevferije (Voroncov, 1892 – 1959), arcibiskupa pražského a celého Československa (1946), se stal jeho zástupcem

v Slovačtině. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 1-2, s. 16; LACKO, Michael. *Przymusowa likwidacja Unii Uzhorodzkiej*. Miensk : Międzymorze, 1993, s. 8-13; IVAN, Obnova, s. 82.

³⁹ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945 – 1948*. Praha : Panorama, 1990, 245 s.

⁴⁰ ИГУМЕН МЕФОДИЙ. Православная церковь в Словакии. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 1-2, s. 16.

⁴¹ Dne 6. 11. 1945 se cestou z Moskvy, kde předal Mukačevskou eparchii do jurisdikce ruské pravoslavné církve, do Mukačeva zastavil v Košicích a následujícího dne na shromáždění všeho pravoslavného duchovenstva ze Slovenska v Ladomirové projevil přání zůstat v čele prešovské části bývalé mukačevsko-prešovské eparchie. ИГУМЕН МЕФОДИЙ. Православная церковь в Словакии. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 1-2, s. 16.

⁴² Prohlášení podepsali vedle Kančuchy archimandrita Savva (Struve, z Ladomirové), protojerej Vasilij Solovjev (Lutina), igumen Ignatij (Čertizné), protojerej Ioann Ivanov (jeromonach Oleg, Vyšní Orlík) a duchovní Michail Kurjatnik (Medzilaborce), Andrej Romanckov (Hrabské) a Georgij Kuzan (episkopský administrátor, Rebrín).

⁴³ KOSTIČÁK, Od únie k eparchii, s. 137.

⁴⁴ ИГУМЕН МЕФОДИЙ. Православная церковь в Словакии. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 1-2, s. 17; MAREK - LUPČO, Nástin dějin, s. 243. – Autoři prohlášení označili obyvatelstvo Prešovska za nejzápadnější část velkého ruského národa a vyjádřili touhu zůstat s ním ve společném svazku prostřednictvím pravoslavné církve. Byli přesvědčeni, že pro Prjaševčinu nastala nyní historická chvíle a chtěli ji využít. – Text je přetištěn v článku ИГУМЕН МЕФОДИЙ. Православная церковь в Словакии. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 1-2, s. 17.

⁴⁵ KONEČNÝ, A szlovákiai ortodox egyház, s. 324.

pro Slovensko. Zdá se to málo pravděpodobné. Nezapomínejme, že se jednalo o mladého muže ve věku kolem 25 let!

Jistější jsou údaje o Kančuhově roli při konstituování prešovsko-slovenské eparchie v roce 1947. K jejímu oficiálnímu ustavení došlo ve dnech 25. a 26. dubna 1947 na sjezdu pravoslavného duchovenstva v Prešově. Kančuha působil jako sekretář výboru pověřeného přípravou církevního shromáždění a tuto funkci vykonával i v jeho průběhu. Byl mužem stojícím v pozadí, hlavní slovo měli biskupský administrátor Georgij Kuzan a protojerej Andrej Kudrinskij, což však neznamená, že se jednalo o řadového účastníka této pro pravoslavnou církev na Slovensku klíčové události. V řádných volbách byl zvolen do čela (předseda) druhého nejvýznamnějšího orgánu eparchie osvětového odboru⁴⁶ a z této pozice se stal členem eparchiálního výboru řídicího chod pravoslavné diecéze. Současně je prezentován jako náhradník ve skupině delegátů zastupujících prešovsko-slovenskou eparchii v exarchátní radě v Praze. Jeho podpis nacházíme na všech dokumentech oznamujících výsledky dubnového ustavujícího sjezdu jak do Moskvy, tak do Bratislavy.⁴⁷ Účastníci zvolili prvním eparchou exarchu Jevfěrjeje (Voroncov), což se ukázalo jako přechodné provizorium, než funkci převzal vladyka Alexij (Dechterej, 1889 – 1959) – chirotonii přijal 12. února 1950. K roku 1947 se vztahuje vydání Kančuhovy modlitební knihy *Pravoslávny molitvoslov*.

V roce 1948 Kančuha stále působil jako duchovní správce v Košicích. V místě založil a jako živnostník vedl obchod – knihkupectví, v němž prodával ruskou literaturu a tisk.⁴⁸ Víme, že se angažoval na půdě Svazu československo-sovětského přátelství. Na prověření a zpřesnění naopak čekají údaje o jeho členství v Akčním výboru Národní fronty. Tehdy se stal také prvním redaktorem nově založeného měsíčníku *Svet pravoslavija*. Jednalo se o ústřední list pravoslavné církve na Slovensku vycházející v ruském jazyce. Zde publikoval několik přehledových článků vztahujících se k počátkům pravoslavné církve na Slovensku. V následujícím roce předal redakci sice I. S. Šelepeckému, ale články zde tiskl až do roku 1951. V letech košického působení se v něm opět probudila (prohloubila) touha po získání hlubšího vzdělání.⁴⁹ Provázela ho pak i v dalších letech. Při zaměstnání absolvoval ruské reálné gymnázium v Humennom, kde v roce 1950 složil maturitu. V roce 1948 se pokoušel o přijetí ke studiu na pravoslavné duchovní akademii v Moskvě; nebyl

⁴⁶ Jeho členy byli dále Nikolaj Ščerbej, Maria Bolbočanová, dr. Nestor Demkov, dr. Ivan Šelepeckij a Andrej Majernik.

⁴⁷ ИГУМЕН МЕФОДИЙ. Православная церковь в Словакии. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 4-5, s. 43-59.

⁴⁸ *Živnostenský adresár obvodu Obchodnej a priemyselnej komory v Košiciach*. [Košice 1948], s. 6 - viz <<http://www.vkjb.sk/File/regionalka/zivnostensky%20adresar.PDF>> [ověřeno 1. 12. 2015]

⁴⁹ Komise Krajského národního výboru (dále jen KNV) v Košicích, která v roce 1961 projednávala návrh na Kančuhovo jmenování vladykou upozornila, že Veřejná bezpečnost prověřovala nejasnosti kolem jeho maturitních vysvědčení z roku 1938 a 1950. Neshledala však žádná pochybení. Tento údaj naznačuje možnost nedokončených středoškolských studií už před válkou. Současně však koliduje s dobou jeho pobytu v klášteře na Volyni. Jeden z Kančuhových spolužáků tvrdil, že na gymnázium absolvoval pouze šest tříd. – Materiály StB snad korigují slova týkající se Kančuhovy touhy doplnit si vzdělání. Tuto činnost interpretují jako projev vědomí, že bez vzdělání nemůže v církvi dosáhnout vyšších funkcí. Prý „*toužil po vysoké kariéře*“. Měl také prohlásit, že bez „moskevského“ vzdělání nelze v pravoslavné církvi v Československu zastávat vyšší funkce.

úspěšný, prý se nechtěl podrobit jejímu režimu formování osobnosti v komunitě a svou roli zřejmě sehrála také skutečnost, že jeho vztahy s exarchou nebyly ideální;⁵⁰ jednání s představiteli ruské pravoslavné církve proběhla pravděpodobně někdy v červenci a srpnu, kdy jel do Moskvy a Tbilisi jako člen Jejevferijovy oficiální delegace pravoslavné církve na oslavy 500. výročí autokefality ruské pravoslavné církve a na poradě představitelů pravoslavných autokefálních církví;⁵¹ byl jediným zástupcem pravoslavných ze Slovenska.

Pozadí změn, jež zasáhl do Kančuho života v roce 1950, není dost jasné. Víme, že vladyka ho přeložil z Košic do obce Čirč v tehdejší okrese Sabinov, na severozápadním úpatí Čergovského pohoria. Oficiálně obdržel úkol konsolidovat tamní církevní obec. Bylo totiž krátce po tzv. Prešovském saboru z 28. dubna 1950, na němž došlo k vyhlášení likvidace řeckokatolické církve a následně k převedení jejích kněží a věřících do pravoslavné církve.⁵² Pravoslavné společenství nebylo na změny takového rozsahu pochopitelně připraveno – přitom Čirč reprezentovala tradiční středisko náboženského života řeckokatolické církve, proto nástup silné osobnosti, která disponovala předpoklady situaci zvládnout, nepostrádalo z hlediska pravoslavné církve svou logiku.

Zdá se však, že s tak jednoduchým vysvětlením situace si nevystačíme. Zjištěná fakta podporují hypotézu o vzniku krizové situace, které vyústila v přeložení. Na jedné straně máme k dispozici náznaky, že duchovní Kančuha se v Košicích dostal do rozporu s některými lidmi ve vedení náboženské obce a došlo k obměně jejího složení, současně vzniklo podezření, že bezprostředně po Prešovském saboru se podílel na převzetí majetku řeckokatolické církve a osobně se přitom obohatil; vyšetřování defraudace však nařčení údajně nepotvrdilo, ale jednou už bylo vysloveno. Pro roztržku hovoří fakt, že od 4. prosince 1950 do 24. února 1951 byl

⁵⁰ Nelze se ubránit dojmu vyplývajícího ze studia archivních materiálů, že očividná ztráta Kančuho pozic v období po skončení války měla své kořeny v postojích lidí spojených s ruským prostředím [exarcha Jejevferij, pak i vladyka Alexij, „šedá eminence“ církve Boris L. Čerkes (1905 – 1960)] a možná souvisela i s jeho válečným působením na východní frontě. Materiály StB naši hypotézu potvrzují. Exarchát prý dostal z Moskvy pokyn ke Kančuho postupnému odstraňování z církve. Protí přijetí ke studiu v SSSR se měl vyslovit konzul Novikov. ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, vázací návrh.

⁵¹ Srov. 500-летие автокефалии Русской Православной Церкви. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 6-8, s. 92-93; Совещение глав и представителей автокефальных православных церквей. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 9-10, s. 114-121; ИГУМЕН МЕФОДИЙ. Путевые записки. In *Свет Православия*, 1948, roč. 1, č. 9-10, s. 121-125. – Záležitost studia v Moskvě se objevuje i v roce 1950, srov. Archiv Kanceláře prezidenta republiky Praha, f. T (tajné), 1945–1963, sig. 5283/50, kart. 81.

⁵² Z dnes už početné literatury k tématu srov. CORANIČ, Jaroslav. Tzv. „Prešovský sobor“ – vyvrcholenie úsilia totalitnej moci o likvidáciu Gréckokatolíckej cirkvi v Československu. In CORANIČ, Jaroslav - ŠTURÁK, Peter - KOPRIVNÁKOVÁ, Jana (eds.). *Cirkev v okovách totalitného režimu. Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1950*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 63-88; ŠTURÁK, Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 - 1989*. Prešov : Petra, 1999, 199 s.; VAŠKO, Václav. *Likvidace řeckokatolické církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2007, 70 s.; LETZ, Róbert. Postavenie gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 - 1968. In *Historický časopis*, 1996, roč. 44, č. 2, s. 262-280; ZÚBEK, Theodor Jozef. *The Church of silence in Slovakia*. Whiting : J. J. Lach, 1956, s. 223-226; *The Tragedy of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia*. New York : Carpathian Alliance, 1971, s. 13-17; KONEČNÝ, Stanislav. K niektorým otázkam pravoslavizácie na Slovensku v roku 1950. In BARNA, F. (ed.). *Rusíni. Otázky dejín a kultúry*. Prešov : Rusínska obroda, 1994, s. 125-133; LACKO, Przymusowa likwidacja, s. 18-46; ВЕДЕРНИКОВ, А. Прекращение унии в Чехословакии. In *Журнал Московской Патриархии*, 1950, ч. 7, s. 50-52.

M. Kančuha zaměstnan v tiskárně Pravda v Prešově a teprve potom nastoupil jako duchovní správce pravoslavné obce v Čirči.⁵³ O nespokojenosti vypovídá skutečnost, že později žádal o přidělení místa duchovního v Bratislavě, což však jeho nadřízení jak na úrovni celé církve, tak eparchie zamítali. Svou váhu mají tvrzení z okruhu StB, že vyvíjel značnou aktivitu ve směru k Ministerstvu národní bezpečnosti v Praze, kterému zaslal nejméně pět dopisů líčících „závadnou činnost různých osob“ zaujímajících v pravoslavné církvi „důležité postavení“.⁵⁴ Právě tato „angažovanost“ mu vynesla pozornost StB a nabídku bezpečnostních orgánů ke spolupráci.⁵⁵

Působení igumena Kančuhu v Čirči nebylo příliš šťastné. Privátně se tu necítil dobře a jeho osobní i úřední sdělení naznačují, že deprivace poznamenala jeho psychiku do té míry, že vyhledával odbornou lékařskou pomoc. Na druhé straně však nelze vyloučit, že poukazy na zdravotní problémy tvořily součást jeho taktického postupu ve snaze dosáhnout přeložení na jiné místo – poukazyval na obtížnou dostupnost zdravotnického zařízení. Současně je ale pravdou, že právě do tohoto období (1952) spadají dva velké konflikty s nadřízenými vyplývající z jeho netaktického, emotivního, ležérního a zbytečně příliš radikálního chování, jež nakonec vyústily v odchod z aktivní, pastorační služby v církvi. Pro církevní kruhy i Státní úřad pro věci církevní se stal nežádoucí osobou.

První aféra v Čirči souvisela s Kančuhovým postojem k úřednímu rozhodnutí slavit všechny svátky jednotně, podle gregoriánského kalendáře.⁵⁶ Problém spočíval v tom, že v důsledku rozchodu kalendářních dní se sváteční bohoslužby v pravoslavné církvi, řídící se juliánským kalendářem, konaly ve všední, pracovní dny. To v pojetí státního aparátu narušovalo pracovní proces a výstavbu nového sociálního řádu a vedlo i ke ztrátám národního bohatství. Když církevní tajemník Okresního národního výboru v Sabinově František Čirč v této věci vydal oběžník a pravoslavným nařídil svítit svátky podle gregoriánského kalendáře, duchovní Kančuha to odmítl a veřejně kritizoval. Proto byl okresním církevním tajemníkem pozván na pohovor. Duchovní předvolání ze zdravotních důvodů odmítl, proto F. Čirč požádal o pomoc Sbor národní bezpečnosti (dále SNB) a pod záminkou nesrovnalostí v občanském průkazu (což se nakonec ukázalo jako pravda, protože Kančuha se po přidělení do obce nepřihlásil k pobytu) ho následujícího dne nechal předvést na úřadovnu bezpečnosti. Tam na něj čekal, separoval ho, uzamkl v místnosti a podrobil výslechu. To vše pochopitelně vyústilo do bouřlivé výměny názorů, vzájemných nadávek, výhrůžek a urážek a situace hrozila fyzickým napadením. Kančuha v podané stížnosti uvedl: „*Schytíl stoličku* (F. Čirč – pozn.

⁵³ Z Kančuhovy stížnosti zasláné Zdeňku Fierlingerovi se dovídáme, že z Košic do Čirče byl přemístěn k 15. září 1950, přičemž mu byl současně zastaven plat. Tato situace trvala i k datu jejího podání 10. 4. 1952. Vyšetřování Slovenského úřadu pre veci cirkevne (dále SLOVÚC) v Bratislavě dospělo k závěru, že do Čirče nastoupil opožděně, prešovská eparchie situaci neřešila a nereagovala na urgence KNV v Košicích. Proto Kančuha dostával pouze zálohu na plat. NA Praha, f. 852 Státní úřad pro věci církevní, 1949–1956, kart. 209 – opis stížnosti v úředním spisu; dopis SLOVÚC v Bratislavě Státnímu úřadu pro věci církevní (SÚC) v Praze, 9. 6. 1952.

⁵⁴ Nesouhlasem s poměry, jaké panovaly v eparchii, lze v r. 1951 vyložit odmítnutí nabídky převzít místo ředitele eparchiální rady.

⁵⁵ ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, vázací návrh.

⁵⁶ Srov. MAREK – LUPČO, Nástin dějin, s. 255–260.

autor), *chcel mňa ňou uderiť. Hodil s ňou na zem k mojím nohám, päste použil k búchaniu na stôl a približoval sa stále ku mne, chtiac ma byť. Takýmto hrozným, skoro neuveriteľným spôsobom ma triznil skoro dve hodiny a ukludnil sa len vtedy, keď do miestnosti, ktorá bola po celú dobu uzavretá, buchali ľudia, ktorí stali na chodbe úradu MNV.*⁵⁷

Kauza měla pochopitelně své pokračování a dohru na Státním úřadu pro věci církevní v Praze a Bratislavě. Vyšetřování státních úřadů skončilo tak, jak se dalo očekávat. Okresní církevní tajemník popřel, že by pohovor s duchovním Kančuhou v něčem překročil obvyklý úzus podobných jednání, jeho výroky byly podány zkrlesně a stížnost obsahuje nepravdivé údaje. Kančuha je duševně nemocný člověk („*je vidieť mnoho razy na ňom známky pamätenosti*“) a v pozadí konfliktu stojí osobní zaujatost jak ze strany igumena, tak vладыky Alexije (Dechtere) vůči osobě okresního církevního tajemníka (dále OCT), neboť jim zamítl (neoprávněně) žádosti.⁵⁸ Pohovor s OCT přešel rychle od obhajoby do útoku. F. Čirč tvrdil, že nešlo ani tak o záležitost juliánského kalendáře, ale Kančuhu předvolal především kvůli jeho „závadným“ kázáním, která pobuřovala celou obec a ve věřících budila ducha odporu. Kriticky se prý pustil do těch duchovních, kteří po likvidaci unie přešli z řeckokatolické do pravoslavné církve. Tím svou církev zradili. Vyzdvihoval naopak chování svého předchůdce, v místě oblíbeného řeckokatolického faráře Andreje Grešše (1901 – 1993),⁵⁹ který víru v Boha nezapřel a raději se nechal zavít, než aby takový krok udělal. Navíc Čirč faráře Kančuhu několikrát napomínal, aby našel správný vztah k věřícím, neboť v poslední době se s nimi začal soudit pro různé maličkosti, zejména pro „ženské klebety“.

Pokud výpovědi OCT F. Čirče uvěříme,⁶⁰ musíme uznat, že Kančuhův pohled na problematiku přechodu kněžší bývalé řeckokatolické církve do pravoslavného společenství po roce 1950 byl poněkud neortodoxní, taktó otevřeně se k němu vyjadřoval málokterý z pravoslavných duchovních, a byl v rozporu jak s oficiálním názorem pravoslavných církevních elit, tak i se státní církevní politikou. Jeho vysvětlení hledáme obtížně. Myslíme si, že mohl signalizovat jeho odlišný názor

⁵⁷ NA Praha, f. 852 Státní úřad pro věci církevní, 1949–1956, kart. 209 – opis dopisu M. Kančuchy vладыkovi Alexijovi, Čirč 29. 3. 1952 – citace bez jazykových úprav. Podle Kančuchy mu církevní tajemník vytýkal, že si na něj stěžoval v Bratislavě a velikášsky o sobě prohlašoval, že je pánem celého okresu Sabinov a všichni ho budou poslouchat. On je rozhodující osoba, ne biskup, on je vlastně metropolitou pravoslavné církve, a nedovolí, aby v ní působili všelijací bělogvardějci. Se všemi zatočí tak, že si to vůbec nedovedou představit. Strana nemá zájem na prohlubování náboženského života a církve považuje za zbytečné. On je ateista a kašle na církve. Budete skákat tak, jak já pískám. Co já přikáži, to bude platit. Kančuha vладыku prosil o pomoc, neboť je tak rozrušený, že bude nucen vyhledat opět pomoc na psychiatrické klinice, z níž odešel nedoléčený. Nemohl prý takřka trefit na vlak domů. Na závěr dopisu položil otázku: „*Naozaj nemame už ani toľko dôvery, aby s nami jednali jako s ľuďmi?*“

⁵⁸ NA Praha, f. 852 Státní úřad pro věci církevní, 1949–1956, kart. 209 – úřední záznam z 15. 4. 1952 z pohovoru s OCT Františkem Čirčem ze Sabinova na SLOVÚC v Bratislavě.

⁵⁹ V Čirči působil v letech 1933 – 1950 a je tam i pohřben, ačkoliv po uvěznění v roce 1950 se na Slovensko už nevrátil a žil v Čechách a na Moravě. Pohnutý život tohoto duchovního zachycuje práce BABJAK, Ján. *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov, sv. 1*. Prešov : Petra, 2009, s. 374–375.

⁶⁰ Vedoucí kádrového odboru SLOVÚC v Bratislavě mu dal toto vysvědčení: „*Napokon podotýkam, že súd. Čirč je síce impulzívny pracovník, je však politicky vyspelý a vie uvážiť, že podobné jednanie by bolo na škodu. Preto je treba podobné obvinenia brať s rezervou.*“ NA Praha, f. 852 Státní úřad pro věci církevní, 1949–1956, kart. 209 – dopis adresovaný SÚC v Praze, 28. 5. 1952.

(nebo alespoň existenci určitých výhrad) na otázku vynucené fúze obou církví. Z těch útržků informací, jež máme k dispozici, je možné uvažovat o jeho představě „čisté“ pravoslavné církve, autentické a ortodoxní, složené ze „staropravoslavných“, v níž řeckokatolíci „konvertité“ reprezentovali „cizí“ prvek; reflektoval, že řada přechodů byla formálních nebo vynucených, diktovaných světským sebezáchovným pragmatismem. Tento Kančuhův pohled na věc identifikujeme ve druhé velké kauze, která v roce 1952 pobouřila vedení církve i eparchie do té míry, že patriarcha Jelevferij (Voroncov) i vladyka Alexij (Dechtereč), společně s představiteli Státního úřadu pro věci církevní, začali na igumena tlačit, aby na funkci duchovního okamžitě rezignoval a odešel do světského zaměstnání. Dne 17. června 1952 měl Kančuha na konferenci pravoslavného duchovenstva v Prešově podle hodnocení Státního úřadu pro věci církevní v Praze nevhodný projev. Jeden z jeho pracovníků Karel Knobloch kauzu popsal těmito slovy: „*Duchovní Kančuha z obce Čirč (dle sdělení ep. ředitele Mihailova⁶¹ byl dobrovolníkem v tzv. slovenské armádě) se ve svém diskusním příspěvku ukázal jako rafinovaný štváč, demagog a šovinista. Rozlišoval pravoslavné duchovní na 'pravoslavné', 'bývalé uniaty', 'novosvěcence' a 'kursisty' a rafinovaně působil k prohlubování tohoto dělení duchovních. Vyzdvihoval zásluhy tzv. 'staropravoslavných' za slovenského povstání a snažil se z tohoto důvodu prosazovat jejich upřednostňování. Zavrhoval sklony některých duchovních k západu, odsuzoval spolupráci některých bývalých uniatů s režimem tzv. Slovenského státu, přičemž zřejmě zapomněl, resp. neví, že je známa jeho minulost nejen z dob tzv. Slovenského státu, ale i po r. 1945, kdy se sám snažil na západ přejít. Je znám jako zvilý opozičník, byl léčen v ústavě pro duševně choré a bude třeba jeho osobě a činnosti věnovati bedlivou pozornost.*“⁶² Jeho závěry byly jednoznačné: Kančuha svým projevem narušil proces konsolidace pravoslavné církve, mezi duchovní vnáší neklid a znemožňuje jejich spolupráci.

Případ kněze Michala Kančuchy se v létě 1952 jevil jako uzavřený: Státní úřad pro věci církevní v Praze i jeho pobočka v Bratislavě došly k přesvědčení o nutnosti jeho odchodu z místa duchovního z církevně-politických důvodů a Metropolitní radě pravoslavné církve uložily jeho realizaci.⁶³ Ve hře bylo odvolání z funkce nebo odebrání státního souhlasu, ale patriarcha Jelevferij (Voroncov) nakonec rozhodl o formě dobrovolné rezignace, kterou s Kančuhou 7. října 1952 projednal prešovský vladyka Alexij (Dechtereč). Igumen však návrh neakceptoval, odmítl i formu neplacené zdravotní dovolené na dobu neurčitou a 24. října 1952 požádal o intervenci předsedu SÚC v Praze, ministra Zdeňka Fierlingera (1891 – 1976). Z úředních dokumentů, jež máme k dispozici, nelze jednoznačně zjistit, zda měl tento krok nějaký účinek, je však průkazné, že počátkem listopadu Kančuha obdržel přípis SÚC v Praze se sdělením, že jeho působení v duchovní správě je výlučně záležitostí pravoslavné církve a do těchto věcí státní úřad nezasahuje. Souběžně však Karel Knobloch poslal doporučení jak SLOVÚC v Bratislavě, tak Úřadu metropolitní rady pravoslavné církve v Praze, aby Kančuhu „*uvolnily ze svazku pravoslavných*

⁶¹ Psaní jména tohoto církevního funkcionáře v pramenech kolísá mezi Michajlov a Mihajlov.

⁶² NA Praha, f. 852 Státní úřad pro věci církevní, 1949–1956, kart. 209 – Knoblochova zpráva, 17. 6. 1952.

⁶³ Tamtéž, kopie dopisu SÚC v Praze SLOVÚC v Bratislavě, 11. 7. 1952; dopis SLOVÚC v Bratislavě SÚC v Praze, 4. 9. 1952; dopis SLOVÚC v Bratislavě SÚC v Praze, 12. 11. 1952.

*duchovních“.*⁶⁴ SLOVÚC v Bratislavě pak 12. listopadu 1952 SÚC v Praze navrhl, aby byl Kančuha z funkce duchovního odvolán. Nezdálo se mu únosné, aby nadále působil na východním Slovensku, neboť „*sústavne osočuje pracovníkov ľudovej správy a stavia veci tak, ako keby otázka pravoslávnej cirkvi bola u nás prvoradou. Jako staropravoslávny duchovný nevie sa smieriť s tým, že je treba svoju prácu usmerniť na konsolidovanie so zameraním získavania býv. gr. kat. veriáčich a nielen vidieť v tom akési stavanie do popredia staropravoslávnych duchovných a veriáčich. Takýto postup je z hľadiska cirkevnopolitického nie pre nás únosný.*“⁶⁵ Naznačoval však, že by byl přístupný i úvaze o jeho přeložení jako kněze do českých zemí, což je však plně v kompetenci pražského ústředí.

Nakonec však aféra kolem duchovního Michala Kančuhu dopadla jinak, než bychom po všech událostech, jež jsme sledovali v průběhu roku 1952, čekali. Jejím výsledkem byl sice někdy koncem roku 1952 odchod z Čirče, ale kněz se současně náhradou stal duchovním správcem pravoslavné náboženské obce ve vesnici Velké Bukovce (dnes Bukovce) v okrese Stropkov v Prešovském kraji. Navíc byl v téže době jmenován okresním arciděkanem prešovské eparchie. Z hlášení prešovského krajského církevního tajemníka Michala Onufera do Prahy se dovídáme, že za tímto zvratem stál zásah generálního vikáře, archimandrity Desidera Schudicha (1903 – 1982)⁶⁶ a ředitele Úřadu eparchiální rady Andreje Michajlova (1920 – 1978)⁶⁷ z Prešova, kteří prý jmenování do funkce zdůvodnili lakonicky: „*aby měl co dělat*“.⁶⁸ A stejně tak, pokud bychom očekávali, že popsané konflikty Kančuhu poučily a následně vedly k jeho taktičtějšímu vystupování, byli bychom zklamáni. Onufer orgány státní správy informoval o tom, že v létě 1953 na schůzi v Sabinově, která řešila problematiku zapojení všech církví do žňových prací, bukovský arciděkan napadl své kolegy, bývalé kněze řeckokatolické církve, a ostře je kritizoval, že nejsou v pravoslavné církvi dost aktivní a nechovají se tak, jak by bylo třeba. Vznikla z toho velká hádka, která prý „*snížila autoritu*“ pravoslavné církve. Krajský církevní tajemník Kančuhu v této souvislosti charakterizoval jako ctižádostivého a pomstychtivého slavomama, „*ktorý žije v ilúziach a nádeji, že sa raz stane biskupom*“.⁶⁸ Svým chováním údajně ztratil důvěru lidové správy a tajemník předpovídal, že v krátké době u něj může dojít k odnětí státního souhlasu k výkonu kněžského povolání. Upozorňoval také, že nejsou vyloučeny jeho styky se zahraničím a v této věci bude nutno udělat nová opatření obvyklá pro sledování podezřelých osob.

⁶⁴ Tamtéž, pokyny pro expedici, 1. 11. 1952.

⁶⁵ NA Praha, f. 852 Státní úřad pro věci církevní, 1949–1956, kart. 209 – dopis SLOVÚC v Bratislavě SÚC v Praze, 12. 11. 1952.

⁶⁶ MAREK – LUPČO, *Nástin dějin*, s. 437. Dezider Schudich byl bývalým řeckokatolickým knězem a podle údajů StB Kančuha k jeho osobě shromáždil kompromitující materiály, na jejichž základě byl v roce 1956 jako „agent Vatikánu“ odsouzen na 22 let do vězení. Na svobodu se dostal až v roce 1963. Stejně se měl zachovat vůči budoucímu řeckokatolickému exarchovi Ivanu Ljavincovi (1923 – 2012), který byl odsouzen na čtyři roky. ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, zpráva 1. odboru ministerstva vnitra, 24. 1. 1961, vyhodnocení osobního spisu; Archiv Kanceláře prezidenta republiky Praha, sig. T 1851/56, kart. 102; CORANIČ, Jaroslav. *Z dějin Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice : Sdružení sv. Jana Nepomuckého, 2014, s. 353-354.

⁶⁷ MAREK – LUPČO, *Nástin dějin*, s. 428-429.

⁶⁸ NA Praha, f. 852 Státní úřad pro věci církevní, 1949–1956, kart. 209 – Zoznam duchovných pravoslávnej prešovskej eparchie, 6. 2. 1953.

K rozuzlení aféry kolem igumena Kančuhu došlo na podzim roku 1953, a bylo opět dost nečekané. Duchovní v pravoslavné církvi (resp. na KNV) rozvázal pracovní poměr, Velké Bukovce opustil a k 1. říjnu 1953 ve věku 32 let se stal řádným (interním) posluchačem Vysoké školy ruského jazyka a literatury v Praze.⁶⁹ Odešel z pastorační služby,⁷⁰ studium ukončil v roce 1957 a získal titul promovaného filologa.⁷¹ Jak vidět, kontroverze, které ho provázely několik let, vyřešil rázně změnou prostředí. Pozadí tohoto kroku naznačují spisy StB – pastorační prý opustil na pokyn bezpečnostních složek a vedle studia tak zřejmě plnil jejich zadání.⁷²

V důsledku odchodu ze služeb pravoslavné církve se Kančuhova osobnost pro pětiletí 1953 – 1958 z úřední spisové agendy Úřadu pro věci církevní pochopitelně vytrácí, i když zase ne docela. Předchozí konflikty nemohly být zapomenuty a zahlazeny okamžitě. Jejich ohlas (pokračování) nacházíme v letech 1953 a 1954 a dokládají, že igumen zůstal i v době studia přece jen v jistém volném kontaktu s pravoslavným církevním prostředím a že alespoň část z toho, co se jeví jako jeho těžko pochopitelné jednání, mělo svůj původ ve skrytém protestu proti některým lidem stojícím v čele pravoslavné církve; jakmile došlo k výměně osob, původně persona non grata se proměnila v kandidáta na biskupa. Při tomto konstatování jsme si pochopitelně vědomi jistých posunů v Kančuhově chování vyvolaných postupem věku a nabytou zkušeností i změnou dobových poměrů a okolností.

Tento náš názor podporuje zachovaná dokumentace vázící se k roku 1953. Je jednostranná ve smyslu reflexe Kančuhova chování vedením pravoslavné církve a zachycuje postoje a názory z okruhu metropolity Jelevferije (Voroncov) a kancléře Borise Čerkese. Metropolita igumena obvinil, že ihned po svém příchodu do Prahy koncem roku 1953 začal sbírat informace o chování a jednání tajemníka Čerkese. Sblížil se s protojerejem Andrejem Romaněckovem (nar. 1905),⁷³ duchovním Jurajem

⁶⁹ Archiv Univerzity Karlovy v Praze (dále AUK), f. Vysoká škola ruského jazyka a literatury (dále VŠRJL), kart. 72 - SZZ, B-L, Kančuha Michal - zápis o přijímací zkoušce, 21. 9. 1953. - Za pomoc se zpřístupněním archiválií v AUK děkuji správce fondu Mgr. Kateřině Schwabíkové.

⁷⁰ Zřejmě do této doby spadá také Kančuhův zájem absolvovat pravoslavnou bohosloveckou fakultu v Prešově. Exarcha Jelevferij (Voroncov) jeho žádost o povolení studia prý zamítl, přesto měl však studium zahájit. Pokud jsou tyto údaje pravdivé, pak studium pravděpodobně nedokončil. Zatímco v kádrových spisech připravovaných úřady ke jmenování biskupem je prezentován jako absolvent této vysoké školy, ve vlastních životopisech se Kančuha o studiu na ní nezmiňuje. I tuto epizodu bude nutno ověřit.

⁷¹ Kančuha absolvoval čtyřleté učitelské studium ruštiny a ukrajinštiny, nakonec však měl aprobován jako druhý předmět místo ukrajinštiny slovenštinu. Studium definitivně ukončil 27. 9. 1957. AUK, f. VŠRJL, kart. 36 - personálie absolventů 1953-1960, Kali-Ken, Kančuha Michal. - Ze zápisů o dílčích zkouškách lze usuzovat, že byl poměrně dobrým studentem, zjevně dosahoval lepších výsledků tam, kde měl prokázat praktickou znalost jazyka, literatury, historie, problémy měl naopak s jazykovědou, morfologií a syntaxí.

⁷² ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, zpráva 1. odboru ministerstva vnitra, 24. 1. 1961, vyhodnocení osobního spisu.

⁷³ A. Romaněckov pocházel z rodiny ruských emigrantů a do ČSR se dostal jako dítě. V Moravské Třebové absolvoval reálné gymnázium a na pravoslavného kněze ho v r. 1935 vysvětil v Mukačevě vladyka Damaskin (Grdanički). S Kančuhou se zřejmě seznámil v r. 1944, kdy společně působili v partyzánském oddílu Lipa. Po válce byl duchovním v Prešově a pak v Čechách, v Lanškrouně a v Praze, kde převzal v r. 1950 správu kostela sv. Klimenta. Počátkem prosince 1958 mu byl odebrán státní souhlas a stal se stovebním technikem v Praze. Archiv hl. m. Prahy, f. Magistrát - odbor pro věci církevní NVP

Meškem⁷⁴ a archimandritou Innokentijem Grigorjevem (nar. 1869),⁷⁵ tedy s lidmi, kteří patřili k vnitrocírkevním opozičním skupinám poukazujícím v letech 1951 – 1952, 1954 a 1956 na chyby v pravoslavné církvi a kritizujícím její celkové směřování do područí totalitního režimu a přenášení „*budovatelských metod práce*“ do jejího řízení.⁷⁶ Podezřívá ho, že společně s Meškem rozesílal anonymní dopisy namířené proti vedení církve. Kančuhova osobní karta vedle tohoto záznamu obsahuje také nástin „*kádrového profilu*“ tohoto bývalého duchovního z pera „*soudruha Čerkese*“. Fakta, která už známe, jeho životní příběh interpretují se zjevným úmyslem diskreditace.⁷⁷ Tehdejší vedení církve Kančuhovi vystavilo nálepku nepřítel.

Zřejmě z roku 1953 pocházejí i další zajímavé dokumenty. Bohužel přesně neznáme, proč a za jakých okolností vznikly, snad měly Kančuhovi znemožnit studium na vysoké škole. Jednoznačně však dokazují, že mezi Kančuhou a protojerejem A. Romaněckovem došlo k hlubší roztržce. Vyústila v podání „*žaloby*“, resp. v udání na Kančuhu, poslané asi na Vysokou školu ruského jazyka a literatury v Praze.⁷⁸ Romaněckov v něm vypočítal všechny Kančuhovy „*hříchy minulosti*“, činy, jichž se měl dopustit v letech války a po ní.⁷⁹ Paradoxně do velké

(1906)-1949–1990, kart. 47 – personální záležitosti.

⁷⁴ J. Meško měl spory s církví v Michalovcích i v Praze. V říjnu 1954 mu eparchiální soud v Michalovcích zakázal výkon pastorační činnosti. Archiv hl. m. Prahy, f. Magistrát – odbor pro věci církevní NVP (1906)–1949–1990, kart. 40 – personální záležitosti.

⁷⁵ I. Grigorjev se ocitl v Praze v r. 1943, kam byl deportován z Kijeva Němci. Nejprve působil v ruské pravoslavné komunitě v Praze, od r. 1946 byl pomocným duchovním v československé pravoslavné církvi do roku 1955, kdy byl ruskou pravoslavnou církví odvolán do SSSR a přešel do jednoho z klášterů v Oděse. Archiv hl. m. Prahy, f. Magistrát – odbor pro věci církevní NVP (1906)–1949–1990, kart. 38 – personální záležitosti.

⁷⁶ MAREK – LUPČO, *Nástin dějin*, s. 277–278.

⁷⁷ V mládí byl fráterem v Ladomirové na Slovensku. Pro nemorální chování byl odtud vyloučen. Za slovenské okupace byl příslušníkem Rychlé divize na Krymu. Podle pozdějších zpráv špatně zacházel se zajatými sovětskými vojiny. Před pádem Krymu přijal mnišství a za úplatek se nechal vysvětit na kněze. Domů si přivezl celé biskupské roucho a insignie. Jako mnich docílil propuštění ze slovenské armády. Během banskobystrického povstání se hlásil jako zástupce všech pravoslavných a mluvil v rozhlasě jménem, resp. na straně revolucionářů. Po porážce povstalců se někde ukryl a k činnosti se ozval po osvobození. V r. 1945 vypracoval rozsáhlé memorandum sovětskému velvyslanectví o situaci v pravoslavné církvi. Poměry líčil celkem nepravdivě. Snažil se vstoupit do bližšího vztahu s představiteli sovětské ambasády v Praze. Rozšiřoval o nich pověsti, že jsou s ním v blízkém poměru a že dokonce jim půjčuje peníze. Duchovním tvrdil, že metropolita nemá vliv, že všechno řídí velvyslanectví. Pravoslavné duchovní terorizoval styky svého bratra, bývalého příslušníka Státní bezpečnosti, s touto organizací. V r. 1950, v době činnosti návratových výborů, se zmocnil největší uniátské farnosti v Košicích, prohlásil se za faráře a měl potom nepříjemnosti, protože pokladna, od které měl klíče, zmizela (80 000 Kč). Snažil se prosazovat zájmy staropravoslavných (vesměs emigrantů) před zájmy sjednocených uniátů a tím rozvrátil obec v Košicích (11 000 věřících). Změnil několik farností – poslední získal vliv na věřící v Čičři na Slovensku, zařídil si byt, byl jmenován arciděkanem a z neznámých důvodů odmítl tuto hodnost a odešel do Prahy a mimo služby církve. Na shromáždění pravoslavných duchovních vnášel neklid a prováděl diferenační politiku. Nyní studuje na vysoké škole ruského jazyka v Praze, vícekrát navštívil Čičř a na Vánoce zde neoprávněně konal bohoslužby. Na KNV přišla delegace věřících a žádala, aby mu byl výkon pastorace povolen. Jeho poslední dopis vladkykovi Alexijovi (Dechtere) má výhrůžný ráz a konstatuje v něm, že se blíží doba, kdy bude pravoslavná církev očistěna od různých živlů. Má stálý cíl stát se biskupem a je podezřelý ze styků s vladkyky Čestmírem (Kráčmar, 1894 – 1971) a Sawatijem (Vrabec, 1880 – 1959).

⁷⁸ Průzkum materiálů v Archivu UK v Praze dokument neobjevil.

⁷⁹ Tato obvinění se objevila znovu v letech 1962 a 1963 v souvislosti s Kančuhovým nástupem do pozice

míry korespondují s tvrzeními nacházejícími se ve zmíněném Čerkesově materiálu (na východní frontě nechal střilet do sovětských vojáků, přivezl si odtud zlato a za své aktivity obdržel německý železný kříž, akt svěcení v Melitopoli je neplatný, v době SNP vyvíjel podezřelé aktivity, i se svým bratrem bojoval proti partyzánům, krádež v tiskárně v Bardejově, odcizení nábytku náboženské obci v Košicích, zpronevěra 80 000 Kč z pokladny řecko-katolického chrámu v Košicích, vlastnictví farmy aj.). Kančuha se proti nařčení bránil soudně. Na Romaněčkova (a jeho kolegy J. Meška a I. Grigorjeva) podal trestní oznámení. Další vývoj případu zatím neznáme, ovšem 10. března 1958 se obrátil na Generální prokuraturu v Bratislavě, jíž byla jeho žaloba mezitím postoupena Městskou prokuraturou v Praze k vyřízení, že Romaněckov všechna obvinění vznesená proti jeho osobě odvolal a výslovně jednotlivé kauzy popřel jako nepravdivá tvrzení. Oznamovatel své prohlášení uzavřel konstatováním: všechna tvrzení odvolávám a lituji, že jsem nepravdivými údaji soudruhu Kančuhovi ublížil, a v případě potřeby jsem ochoten toto prohlášení zopakovat i před soudními orgány. Tyto materiály jsou uloženy ve spisech Státního úřadu pro věci církevní v Praze.⁸⁰ Romaněckov si nepochybně uvědomil, že by obvinění vznesená proti Kančuhovi prokazoval velmi obtížně. Poněkud nelogicky však působí zdůvodnění, proč k udání sáhl, neboť prý mělo „ublížit jeho služebnímu postupu“.⁸¹

Dokumentace z roku 1954 má jiný charakter. Ukazuje, že duchovní Kančuha bez ohledu na touhu odejít z Čirče, neboť umístění do této obce vnímal jako své odstavení z centra dění, ne-li přímo jako trest, si během času vůči tamním farníkům vybudoval srdečný poměr. Prohlášení, že se nechce stěhovat z Čirče do Prešova, jímž odmítl nabídku stát se ředitelem úřadu eparchiální rady, hodnotíme jako jeho taktický manévr. Skutečnost, že před Vánoci na přelomu let 1953 – 1954 do vesnice přijel a věřící zpovídal a uděloval přijímání, má jinou výpovědní hodnotu. Tímto činem se totiž dostal do blízkosti skupiny bývalých kněží řeckokatolické církve, kteří byli po Prešovském saboru v rámci tzv. Akce 100⁸² odsunuti z východního Slovenska do českých zemí. Někteří z nich se vraceli do svých bývalých farností, přijížděli na návštěvu a současně konali řeckokatolické bohoslužby, udělovali křty a poskytovali

biskupa-vikáře. Jejich šifřitelem byl i generální vikář michalovské eparchie Petr Spišák. Před svědky se měl vyslovit pro Kančuhovo soudní stíhání a uvěznění prý nejméně na tři roky za přísluhování fašismu.

⁸⁰ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – opis dopisu M. Kančuhy Generální prokuratuře v Bratislavě, 10. 3. 1958, s přílohou Prohlášení A. Romaněčkova. Kančuha dal sdělení na vědomí také Metropolitní radě pravoslavné církve v Praze. V r. 1961 autor Kančuhova kádrového hodnocení celou kauzu vysvětloval tvrzením, že v jejím pozadí je osobní nepřátelství a Romaněčkova msta zato, že mu v době, kdy byl farářem v Prešově, Kančuha chodil za ženou.

⁸¹ Problém vidíme v tom, že Romaněckovo prohlášení výslovně odvolává podání z roku 1953 na Vysokou školu ruského jazyka. Je nepravděpodobné, že by soudní řízení probíhalo pět let. Pokud by je podal někdy v letech 1957 nebo 1958, potom mohlo být namířeno proti Kančuhově návratu do pastorační služby a zdůvodnění by bylo možno akceptovat. Mezi archiváliemi AUK v Praze, týkajícími se M. Kančuhy, materiály tohoto typu nejsou uloženy.

⁸² MAREK, Pavel. „Akce 100“. Příspěvek k dějinám řeckokatolické církve v Československu po 2. světové válce. In *Historica Olomucensia*, 2009, roč. 36, s. 85-101; MAREK – LUPČO, Nástin dějin, s. 283-289; BORZA, Peter. Proces legalizácie Gréckokatolíckej cirkvi v Československu. In CORANIČ, Jaroslav – ŠTURÁK, Peter (eds.). *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2009, s. 112-113.

další duchovní služby. Režim tyto jejich tajné návraty považoval za narušování konsolidace církevních poměrů na východním Slovensku a tvrdě je postihoval. Proto se nelze divit tomu, že také Kančuhova návštěva Čirče byla prešovskou pravoslavnou eparchií a Státním úřadem pro věci církevní v Praze vyhodnocena jako trestný čin rozvracení církevních poměrů a počátkem roku 1954 dal nový ředitel SÚC Jaroslav Havelka (nar. 1917)⁸³ pokyn k přípravě trestního stíhání s cílem Kančuhovi zakázat pobyt v krajích Prešov a Košice, resp. na Slovensku. Igumenovi přitížilo, že v Čirči prý prohlásil, že při obnovení řeckokatolické církve bude jedním z prvních, který do této církve vstoupí⁸⁴ a na eparchiální úřad do Prešova se dostavila delegace věřících požadující pro něj udělení povolení k výkonu pastorační činnosti a návrat do obce. Pokus o Kančuhovo potrestání skončil neúspěchem, neboť se opíral pouze o jedno svědectví a když SÚC žádal doložit další důkazy, církevní oddělení KNV v Prešově nebylo schopno je poskytnout.⁸⁵

Okolnosti Kančuhova návratu ke kněžskému povolání po absolvování vysokoškolského studia v Praze nejsou opět detailně známé. Podle údajů z jeho osobních dotazníků od 1. března 1958⁸⁶ do 1. srpna 1962 působil jako duchovní správce pravoslavné náboženské obce ve východoslovenském městečku Strážske,⁸⁷ přičemž současně administroval blízké farnosti Pusté Čemerné, Poša a Voľa, vše v tehdejší michalovské eparchii.

Mimo jiné i z data návratu na Slovensko, které nekoresponduje s termíny obvyklého ukončení studia na vysoké škole, usuzujeme, že po absolutoriu Kančuha pracoval v Praze asi jako sazeč a hledal nové uplatnění. Snad uvažoval i o učitelském povolání.⁸⁸ Zda obdržel nabídku z pravoslavné církve, nebo sám projevil zájem o pastorační práci na východě země, která byla akceptována, nevíme. Pravděpodobně nastalo protnutí zájmu z obou stran,⁸⁹ neboť v mezidobí

⁸³ <<http://www.historiecssd.cz/h/havelka-jaroslav/>> [ověřeno 5. 12. 2015]

⁸⁴ NA Praha, f. 852 Státní úřad pro věci církevní, 1949–1956, kart. 209 – opis dopisu ředitele úřadu eparchie protojereje A. Michajlova vladykovi Alexijovi (Dechterej), Prešov 22. 1. 1954. – Vzhledem ke Kančuhově příslušnosti ke StB, kde měl za úkol sledovat činnost bývalých řeckokatolíků a podle hodnocení řídicího orgánu se projevoval „jako seriózní spolupracovník“, se nabízí možnost výrok interpretovat jako mlžení.

⁸⁵ NA Praha, f. 852 Státní úřad pro věci církevní, 1949–1956, dodatky, kart. 200 – trestní oznámení na bývalého pravoslavného duchovního Metoděje Kančuhu, 7. 4. 1954.

⁸⁶ Je pravda, že už počátkem května 1958 byl v plné práci, připravoval první sv. přijímání pro děti a korespondoval ve věci oprav kostela a fary, nicméně k předání duchovní správy v obci došlo až 23. 6. 1958. Archiv náboženské obce Strážske (dále ANO), f. korespondence 1958 – kopie dopisu vladyky Methoda (Milly) okresnímu arciděkanovi, protojereji Jozefu Iljukovi, 12. 6. 1958. – Za poskytnutí archiválií z fondu náboženské obce děkuji jejímu současnému duchovnímu správci, protojereji Mgr. Michalu Džuganovi.

⁸⁷ Srov. HORKAJ, Štefan. Historický pohľad na pravoslávnu cirkevnú obec v Strážskom. In *Pravoslávny kalendár 2010. Ročenka s kalendáriom a duchovným čítaním*. (Prešov) : Metropolitná rada Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, 2009, s. 118-126.

⁸⁸ Na informaci, že se chce věnovat pedagogické práci, však narážíme ojedinele v souvislosti s podáním žádosti na Vysoké škole ruského jazyka a literatury o změnu aprobace na slovenský jazyk. Mohlo jít tedy o účelové vyjádření. AUK Praha, f. VŠRJL, kart. 36 – personálie absolventů 1953–1960, Kali-Ken, Kančuha Michal – žádost adresovaná rektorátu školy, 14. 1. 1957.

⁸⁹ Koncem roku 1957 v pravoslavné náboženské obci ve Strážskem vyvrcholilo napětí mezi duchovním správcem o. Juliem Rogovským a velkou částí farníků nespokojených s bohoslužbami. Jednalo se o starého a nemocného kněze, který přešel do pravoslavné církve z pragmatických důvodů a vnitřně

v pravoslavné cirkvi nastaly některé změny, jež ve směru k igumenovi Kančuhovi hodnotíme jako příznivé; v úvahu připadá i zásah StB, která chtěla mít v církvi spolehlivého informátora. V první řadě došlo ve vedení církve k personální obměně. Svá místa opustili lidé podílející se na jeho odchodu z aktivní služby. V r. 1955 rezignoval metropolita Jeleverij (Voroncov), jehož nahradil vstřícnější Jan (Kuchtin, 1901 – 1975). Ve stejném roce v čele prešovské eparchie vладыky Alexije (Dechterevo) vystřídal v kauze zcela nezainteresovaný vладыky Dorotej (Filipp, 1913 – 1999); ten se v r. 1964 stal metropolitou. Vyměnili se i funkcionáři na nižších úrovních (generální vikáři, ředitelé úřadu eparchie). Kromě toho v pravoslavné církvi dlouhodobě přetrvával problém nedostatku kvalitních duchovních jako klíčových postav pro konsolidaci církevních poměrů na východním Slovensku po likvidaci řeckokatolické církve. Proto existoval „hlad“ po nových duchovních správcích církevních obcí, přičemž situace dospěla tak daleko, že v polovině 50. let 20. století si pravoslavná církev v ruské pravoslavné církve vyžádala „výpůjčku“ řady kněží na výpomoc, na přechodnou dobu.⁹⁰ Schopný a iniciativní igumen Kančuha s vysokoškolským diplomem v kapse a předchozími zkušenostmi z práce v církvi mohl jistě v očích „nových“ lidí reprezentovat „kádrovou rezervu“, jež nebyla církvi využita. Domníváme se, že ne náhodou se ve Strážském prezentoval jako „farár – redaktor“. Do roku 1960 redigoval církevní časopis – měsíčník *Zapovit sv. Kirila i Metodija* vydávaný v ukrajinském jazyce v Církevním nakladatelství v Bratislavě. Do tohoto období spadá i jeho externí spolupráce (redaktor) s bratislavským nakladatelstvím Tatran (Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry). Kančuhovu touhu po vzdělání dokládá fakt, že od školního roku 1960/1961 zahájil studium na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a absolvoval zde několik semestrů do doby, než převzal funkci vладыky-vikáře.⁹¹ Ve své žádosti o přijetí ke studiu uvedl, že neuvažuje o přechod do profese právníka, ale je motivován touhou osvojit si znalosti pro působení v církevních soudech.

Pokud však vyhodnotíme fakta týkající se Kančuhova kněžského působení ve Strážském a filiálkách, zdá se nám, že stále zůstával „svůj“, osobitý ve svém jednání, které bylo asi více emotivní a pudové, než čistě racionální, předvídaté a možná schopné odhadnout důsledky činů. Myslíme si, že nic na tomto konstatování nemění skutečnost, že jeho postavení ve městě určitě nebylo jednoduché, neboť dějiny pravoslavi v lokalitě začínají rokem 1950 a tradičně silné postavení zde měla

s touto konverzí zápasil, což se promítalo do jeho vystupování. Proto skupina nespokojených věřících koncipovala protestní prohlášení a žádala jeho odvolání a vyslání nového kněze – „je už na čase, aby Strážské malo knáza jako sa patří a nie takej pretváračkej zmujji tu tolko trpieť.“ Na takto uvolněné místo byl vyslán igumen Kančuha. ANO Strážske, korespondence 1957 – kopie dopisu věřících, bez adresáta (vedení michalovské eparchie), 12. 12. 1957.

⁹⁰ MAREK, Pavel. Pomoc ruské pravoslavné církve východnímu Slovensku v letech 1955–1968. In *Historica Olomucensia*, 2012, roč. 43, č. 31, s. 197–219. – Na této akci se pak podílel i vладыky Metod (Kančuha) v době, kdy byl v řídicí funkci v eparchii. Srov. HORKAJ, Štefan. Zamyslenie sa nad sčítaním ľudu v roku 2001 na Slovensku. In *Odkaz sv. Cyrila a Metoda*, 2004, roč. 50, č. 7, s. 11.

⁹¹ Právnickou fakultu studoval při zaměstnání (dálkově) v l. 1960 – 1962 s nepříliš dobrými výsledky, první ročník opakoval. Pokusil se přestoupit na fakultu do Bratislavy, jeho žádost však nebyla vyřízena kladně. Proto při nástupu do funkce vладыky studium přerušil a pak už nedokončil. NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství a kultury, 1956–1966, sig. 47 VII C, kart. 55.

římskokatolická a řeckokatolická církev. Podle hodnocení obsaženého ve zprávě Státního úřadu pro věci církevní z roku 1961 při konsolidaci pravoslavné církve dosahoval dobrých výsledků, což metropolie ocenila finančními odměnami. Na druhé straně však jeho některé kroky byly vnímány jako kontroverzní. Když v roce 1959 přijel do církevní obce na inspekci generální vikář Petr Spišák (1912 – 1992), při návštěvě v bytě duchovního našel na zdi viset zarámovanou zvětšeninu fotografie papeže Jana XXIII. (1881 – 1963). Kančuha ji odstranil až na základě domluvy. Rok předtím v reakci na smrt papeže Pia XII. (1876 – 1958) o své újmě, aniž by to konzultoval, poradil se a dohodl s úřady, na budově fary vyvěsil černý smuteční prapor, což mezi lidmi vyvolalo velký rozruch. Státní správa to vyhodnotila jako osobitý pokus získat na svou stranu „rozkolísané“ (bývalé) řeckokatolíky. Stejně neortodoxně se choval k matce řeckokatolického duchovního ThDr. Jána Mastiliaka CSsR (1911 – 1989)⁹² Anně; její syn odmítl vstoupit do pravoslavné církve a ve vykonstruovaném procesu byl komunistickou justicí odsouzen na doživotí – z vězení se dostal až po 15 letech na amnestii v roce 1965. Kančuha jí měl materiálně pomáhat, prý očekával, že ona mu na oplátku pomůže při „konsolidaci náboženských poměrů“ v Nižném Hrabovci.

Do let Kančuhova působení ve Strážskem spadá také dosud neznámá epizoda⁹³ spojená s jeho působením v tajných bezpečnostních službách. Jako spolehlivý a agilní agent⁹⁴ využívaný při sledování činnosti řeckokatolické církve v podzemí byl v akci „Přítel“ nasazen na tehdejšího profesora Papežského východního institutu a Gregoriánské univerzity v Římě ThDr. Michala Lacka, SJ (1920 – 1982). StB ho považovala za velmi nebezpečného agenta Vatikánu, který jezdil po Evropě, navazoval styky s lidmi vyjíždějícími do zahraničí a vysílal jezuitu do socialistických zemí, hlavně do SSSR. Kančuha byl za Lackem několikrát vyslán do zahraničí a podle hodnocení StB se mu podařilo získat jeho důvěru, takže v březnu 1961 na schůzce ve Vídni jezuita provedl jeho „*částečnou verbovku*“, dal mu přepážku pro styk s ním přes vídeňskou centrálu jezuitů a začal ho úkolovat.⁹⁵ StB to hodnotila jako Kančuhovo napojení na vatikánskou rozvědku a těšila se z toho, že tímto způsobem získává „*zajímavé informace o nepřátelské činnosti Vatikánu proti ČSSR a SSSR*“.⁹⁶ Jejich ověření z jiných zdrojů prý potvrdilo, že jsou pravdivé. Podle zjištění J. Babjaka se Kančuhova osoba objevuje v korespondenci M. Lacka se Svatým stolicem z let 1965 – 1966, tedy z doby, kdy už byl biskupem v Michalovcích. Údajně měl v úmyslu v rámci ekumenismu „*vytvorit' zjednotenie*“ řeckokatolické a pravoslavné církve.⁹⁷

⁹² BABJAK, Zostali verní, s. 268-277.

⁹³ Srov. BABJAK, Ján. P. Michal Lacko, SJ – informátor a formátor gréckokatolíkov. Trnava : Dobrá kniha 1997, 402 s. + příloha.

⁹⁴ „*Marina je ve spolupráci iniciativní, pracuje z přesvědčení, je pravdomluvný, slušného vystupování a doveđe navazovat známosti. Na schůzky dochází pravidelně a úkoly plní svědomitě. Je prověřený a v dlouholeté spolupráci se osvědčil, i získal zpravodajské schopnosti. Je možno jej použít pro I. správu ministerstva vnitra.*“ ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, zpráva 1. odboru, 24. 8. 1961, vyhodnocení osobního spisu.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, zpráva 1. odboru, 5. 4. 1968, návrh na uložení spisu do archivu.

⁹⁷ BABJAK, Michal Lacko, s. 256.

Kančuhovo hodnotení a reflexe jeho činnosti v pravoslavné cirkvi prošla během času vývojem. Snad nejlépe o tom vypovídají materiály vzniklé počátkem 60. let 20. století v souvislosti s přípravou jeho jmenování do funkce biskupa-vikáře michalovské eparchie. Stanoviska reprezentovala postoje státních i stranických orgánů. V roce 1961 v jednom posudku z produkce SÚC čteme tato slova: „*Kančuha je velmi nadaný a schopný člověk, ale má určité mnišské rysy: pokorné sebevědomí a domýšlivost. Mládím lze omluvit některé výtky věřících v Košicích. Ovšem nelze omluvit nedostatečnou péči církevního vedení, které hned mu svěčovalo vysoké a odpovědné funkce, hned zase se k němu stavělo záporně. Jeho projevy nelze vyjmout z celkového dění, jímž prošla a prochází pravoslavná církev rekrutující se z několika skupin věřících i kněží, navzájem si odporujících, ne-li přímo se potlačujících. Už od počátku bylo Kančuhy používáno k vážné práci, ale současně vznikaly obavy, že aspiruje na vysoké funkce v církvi. Proto vděčně byly přijímány a rozšiřovány zkazky o jeho osobním životě (dobrodružství se ženami), hovořilo se, že má nemanželské dítě s učitelkou v Čirci, že si občas vyjede za podobnými záležitostmi. V pravoslavné církvi nutno s naprostou rezervou přijímat podobné klepy postrádající většinou jakéhokoliv podkladu. [...] Velkou vinu na peripetiích, jimiž Kančuha prošel, má vedení církve v eparchii a v Praze, neboť mělo všechny prostředky, aby ho a ostatní duchovní instruovalo, usměrňovalo a nenechalo jednat podle svého. Dnes má Kančuha značné zkušenosti, jistě větší, než před 15 lety v Košicích, je zralejší, vyrovnanější, 'světšější' (někdy by bylo lépe, např. v otázce občanského oděvu, kdyby dbal více na farářský zevnějšek pro své okolí), takže lze odůvodněně o něm uvažovat jako o kandidátu vyšší funkce v církvi... [...] Za stávající situace zdejší církve – doma i mezinárodní – úvaha o ustanovení biskupa domácího původu, je reálnou, a Kančuhu lze na tuto funkci doporučit, ovšem za předpokladu, že budou vytvořeny dobré podmínky pro jeho práci a usměrnění.“⁹⁸*

Perioda návratu Michala Kančuhy k pastorační práci po roce 1958 počátkem 60. let vyústila, jak je zřejmé z předchozích řádků, v podání návrhu na jeho jmenování biskupem-vikářem michalovské eparchie. Mnozí, včetně těch, kteří jdou po stopách jeho života a díla, v tom mohli vidět další, nečekaný a překvapivý zvrat situace kolem jeho osoby. Pokud však provedeme analýzu dobových poměrů v církvi,⁹⁹ zjistíme mnohé, co vytvořilo předpoklady pro tento krok a pomůže nám situaci pochopit. Prvoplánově se nejednalo o akt ocenění Kančuhovy práce, ale o rozhodnutí pragmatické povahy. Celá padesátá léta totiž pravoslavná církev nebyla schopná absorbovat šok způsobený integrací řeckokatolické církve. Normalizace poměrů, konsolidace situace v církevní a náboženské oblasti na východním Slovensku, po níž všichni volali a toužili, nepřicházela. Opatření přijímaná na úrovni řízení státní církevní politiky nebyla v praxi příliš účinná. Státním úředníkům se zdálo, že vnitřní poměry v církvi trpí pasivitou lidí na vedoucích místech. Hledání nových duchovních, jež by je mohli nahradit, však nebylo jednoduchou záležitostí. Zatímco

⁹⁸ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství a kultury, 1956–1966, sig. 47 VII C, kart. 55 – Kančuha Michal, mnišským jménem Method, Praha 13. 9. 1961. Závěr tohoto hodnocení doslovně převzal do svého doporučujícího dopisu z 24. 7. 1962, adresovaného MŠK v Praze, kancléř Metropolitní rady pravoslavné církve.

⁹⁹ MAREK – LUPČO, Nástin dějin, s. 274–327.

deficity na nižších stupních řízení církve byly částečně sanovány prostřednictvím zmíněné výpomoci ze zahraničí, kandidáty na místa vладыků církev neměla, přičemž je musela vybírat z vlastních, domácích zdrojů, neboť právě ony byly garantem její autokefality. Už v roce 1953 výměna vладыky Alexandra (Michalič, 1878 – 1954) za vладыku Metoda (Milly, 1884 – 1966) v čele michalovské eparchie měla rysy improvizace, neboť duchovní měl 72 let a o svá práva se hlásil nejen jeho věk, ale i zdravotní neduhy. Když v roce 1960 těžce onemocněl, bylo jasné, že jeho síly na konsolidaci poměrů v diecézi už nebudou stačit a že situaci je nutno řešit nejen momentálně, ale i s výhledem do budoucna. Právě zde musíme hledat důvody Kančuhova kariérního vzestupu. Mohl nabídnout nejen svůj věk 41 let, ale nepochybně i intelektuální předpoklady a už také bohaté zkušenosti přesahující hranice církve, vnitřní i vnější. V očích těch, kteří nesli tíhu rozhodnutí, jeho nedostatky a limity ustupovaly převaze pozitiv. Kdo z nás je dokonalý? Z porovnání s dalšími kandidáty na místo biskupa-vikáře, jimiž byli protojerej Mikuláš Kocvár (1927 – 2006)¹⁰⁰ a igumen Basil Mučička (1924 – 1979),¹⁰¹ vyšel vítězně právě pro své větší životní a pastorační zkušenosti.¹⁰² Komise KNV v Košicích došla 24. listopadu 1961 k závěru, že *„ako občan stavia sa k našim budovateľským úlohám a k nášmu zriadeniu kladne a v takom zmysle pôsobí aj na jemu zverených veriach. Ako staro pravoslávny farár má dobrý vzťah k pravoslávnej cirkvi. Má dostatočné kňazské skúsenosti, je rozvážny a pritom pohotovú reagovať na rôzne náboženské problémy, preto ako biskup mohol by v značnej miere prispievať ku konsolidácii náboženských pomerov v pravoslávnej cirkvi. Vzhľadom na uvedené okolnosti, ako aj na to, že v pravoslávnej cirkvi t. č. niet vhodnejšej osoby na funkciu biskupa, navrhujem schváliť menovaného na túto funkciu.“*¹⁰³

Kančuhovo působení v církevní obci ve Strážském skončilo k 31. červenci 1962. Potom ho církev poslala na tři měsíce na Pravoslavnou bohosloveckou fakultu v Prešově, kde převzal funkci spirituála.¹⁰⁴ Tuto dobu měl využít především ke studiu, jeho oficiálním úkolem bylo podrobně se seznámit se situací na fakultě, v církvi a východoslovenských eparchiích, aby měl pro výkon funkce širší zázemí. Po téměř rok trvajícím schvalovacím řízení na úrovni stranických a státních orgánů

¹⁰⁰ Pozdější prešovský vладыka (1965) a od roku 2000 metropolita pravoslavné církve Nikolaj. Církevní odbor pražského MŠK se vyjádřil, že na funkci biskupa *„je trochu mlád na naše poměry“* (34 let) a je prý otázkou, zda by měl dost energie a vážnosti u kolegů duchovních. *„Přání být biskupem zatím neprojevilo.“* Jeho pozdější kandidatura není vyloučena, ale *„zatím jen v krajním případě“*. Je sympatický, velmi prostý člověk, *„selský typ, jak se vyjádřil metropolita Jar“*.

¹⁰¹ Od r. 1965 světící biskup a od r. 1966 řádný biskup michalovské eparchie Cyril. Do funkce biskupa ho doporučoval zejména vладыka Dorotej (Filipp). On sám měl v r. 1961 touhu vrátit se do své vlasti, Sovětského svazu. Působil prý na své okolí sympaticky, byl skromný, miloval církev, na druhé straně nehýřil aktivitou a údajně byl *„mnišsky domýšlivý, ovšem pečlivě to skrývá“*.

¹⁰² Synod pravoslavné církve předložil svůj návrh na vладыku MŠK v Praze 2. 12. 1961 v pořadí Kocvár, Kančuha, Mučička.

¹⁰³ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – Návrh na menovanie Michala Kančuha, Košice 24. 11. 1961.

¹⁰⁴ Trochu komicky působí tvrzení protojereje Mikuláše Ščerbeje (1911 – 1990), tehdy ředitele Úřadu eparchiální rady v Michalovicích, obsažené ve zprávě o Kančuhově chirotonii, že za (tříměsíční) úspěšnou pedagogickou práci a výchovnou činnost na fakultě (v podstatě v době školních prázdnin) obdržel nejen titul profesora, ale i protojereje.

igumena Michala Kančuha do funkce biskupa-vikáře formálně zvolilo eparchiální shromáždění michalovské eparchie 3. listopadu 1962 a následujícího dne přijal z rukou metropolitů Jana (Kuchtin) a vладыkú Metoda (Milly) a Doroteje (Filipp) svěcení jako trebišovský biskup Metod a biskup-vikář michalovské eparchie. Pravoslavná církev veřejně deklarovala, že vладыka Metod (Kančuha) bude nejprve vypomáhat při řízení eparchie a potom biskupskou katedru převzme.

Kauza Kančuhova pobytu v USA

Úkol zachytit a zhodnotit dvouleté působení vладыky Metoda (Kančuhy) ve správě michalovské eparchie v letech 1962 – 1964 čeká na svého autora.¹⁰⁵ Předmětem našeho zájmu bude nyní kauza, která tuto etapu ukončila. Její dohra vyústila v uzavření vладыkova pastoračního působení v pravoslavné církvi.

V říjnu 1964 pravoslavná církev vладыku Metoda (Kančuha) vyslala do Řecka, na ostrov Rhodos, kde se konala 3. všepřavoslavná konference. Stál v čele početné malé delegace, kterou tvořil také tehdejší děkan Pravoslavné bohoslovecké fakulty v Prešově, protojerej prof. ThDr. Andrej Michajlov. Zastupoval nemocného metropolitů Jana (Kuchtin), přičemž jeho vyslání schválil jak ÚV KSČ, tak ministerstvo školství. Po skončení jednání se nevrátil do Prahy, ale počátkem listopadu odletěl společně s představiteli Americké karpatoruské pravoslavné diecéze v jurisdikci konstantinopolského patriarchátu do Johnstownu ve státě Pensylvánie na severovýchodě USA.¹⁰⁶

Vysvětlení vладыkovy cesty za moře má dvě verze. Je to způsobeno skutečností, že od počátku ji provázely nejasnosti a politické napětí. Reálné údaje se mísí s fikcí. Dobrat se pravdy je obtížné. Na základě písemných archivních materiálů, jež se nám podařilo získat, nelze s naprostou bezpečností a jednoznačně rozhodnout, zda mělo jít o krátkodobou návštěvu v trvání asi dvou měsíců, neboť vладыka cestoval na návštěvní (turistické) vízum s platností do 19. ledna 1965, nebo chtěl emigrovat a etablovat se v americké pravoslavné eparchii řízené tedy jedenaosmdesátiletým vладыkou s perspektivou převzetí biskupské stolice. Fakta, jež jsou k dispozici, umožňují v rozdílné míře průkaznosti obojí interpretaci. Kančuha se držel první verze, státní orgány, včetně bezpečnostních, a pravoslavná církev se přiklonily k druhé.

Méně pravděpodobný je výklad o dlouhodoběji připravované emigraci. Kančuha jako Rusín (v dotaznících se hlásil k ukrajinské národnosti) pryč s americkými krajany udržoval kontakty a nyní vzniklou situaci využil k odchodu za nimi; byl frustrován situací v církvi, v níž se usadily praktiky „*stalinských metod jednání*“.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Náš pokus o získání přístupu do archivu eparchie zůstal bez odezvy.

¹⁰⁶ Diecéze: <<http://www.acrod.org/>> [ověřeno 14. 12. 2015]. Americká eparchie Kančuha registruje jako svého biskupa-vikáře. Srov. <<http://www.stmichaelsrankin.org/page2.html>> [ověřeno 13. 12. 2015]. Srov. LACKO, Michal. A Brief Survey of the History of the Slovak Catholic of the Byzantine-Slavonic Rite. In *Slovak Studies II*, Romae 1963, s. 199-224. – Pokus navázat kontakt s eparchií v zájmu ověření a získání dalších informací se nezdařil.

¹⁰⁷ Je zajímavé, že motivy Kančuhovy „emigrace“ úřední agenda vznikla z působnosti státní správy nerozvíjí, resp. neuvádí. Podle zápisů o jednáních na Státním úřadu pro věci církevní, resp. církevním odboru Ministerstva školství a kultury, se úředníci spokojili s Kančuhovým vyjádřením: důvody odchodu a návratu jsem řekl orgánům ministerstva vnitra. Zatím máme k dispozici pouze Kančuhův

Za jistější považujeme eventualitu krátkodobé návštěvy. Buď byl osloven, nebo sám se na Rhodos obrátil na kancléře americké eparchie Jana Jurčišina, a obdržel pozvání k cestě do Johnstownu. Kancléř postupoval s vědomím vладыky (později metropolity) ThDr. Oresta Janoviče Čornoka (Chornock, 1883 – 1977),¹⁰⁸ ale také konstantinopolského patriarchy Athenagorase I. (Spirou, 1886 – 1972). Kančuha o úmyslu letět do USA přímo z Athén informoval československý zastupitelský úřad v Řecku. Ten vzal vše na vědomí a ohlásil do Prahy, doporučil však uvědomit o tomto kroku hlavu církve Doroteje (Filipp). Zřejmě dříve, než k tomu mohlo dojít, samotný metropolita (asi informovaný z jiných zdrojů) vладыkovi poslal telegram a také dopis. Michalovského biskupa vyzval k okamžitému návratu do vlasti s tím, že doma bude pozvánka nejprve všestranně posouzena, cesta připravena a teprve potom „*případně realizována*“. Metropolita Dorotej (Filipp) prý „*v zásadě*“ a „*osobně*“ proti cestě nebyl, ale musel vyjít vstříc tlaku „*shora*“. Když vладыka přiletěl do USA, ihned o svém pobytu informoval československý zastupitelský úřad ve Washingtonu a Dorotejovi (Filipp) napsal, že je v Americe na krátkodobé návštěvě a vrátí se v polovině prosince 1964. Po výměně telegramů a dalších dopisů termín návratu opět potvrdil 10. prosince 1964.

Vладыka Metod (Kančuha) byl při pobytu v Řecku v listopadu 1964 postaven před dilema. Musel si vybrat mezi lákavou nabídkou cesty do Ameriky a poslušností totalitnímu státu a na něm závislé církvi. Rozhodl se pro riskantní variantu konfliktu s (mocnými) nadřízenými. Byl přesvědčen, že cesta do USA by se změnila v nenaplněný sen. Důsledky, jaké mu nerespektování příkazu vrátit se do Prahy a rezignovat na cestu do USA může přinést, však vyhodnotil očividně nesprávně. Situaci podcenil a lehkomyšlně ji považoval za hrátky. Věřil, že všechno se „nějak“ vysvětlí a urovná. Před očima měl jen pozvánku a krátkodobé vízum – za pár týdnů bude z výletu zase doma. Podíl na této chybě mělo nepochybně jeho přehnané sebevědomí.

Reakce vedení církve na vладыkovo chování byla razantní. Metropolita dal podnět ke svolání schůze duchovenstva v Michalovcích 3. prosince 1964. Její průběh a hlavně přijaté závěry Kančuhu překvapily a zaskočily. S něčím podobným nejen nepočítal, ale realitu ani dost dobře nechápal. Spolubratři, kolegové (a podřízení) schválili prohlášení a opatření státních a církevních orgánů namířená proti němu. Vyslovili mu nedůvěru a schválili zabavení jeho majetku jako emigrantovi, zrádci

dopis adresovaný Dr. Andreji Belanskému bezprostředně před odletem z Řecku do USA, v němž popisuje praktiky, jež vládly v pravoslavné církvi.

¹⁰⁸ Za Kančuhovou cestou do USA velmi pravděpodobně biskup Čornok (ale i Čornjak nebo Čornjak) nestál, nicméně jako hlava diecéze měl poslední slovo a o všem byl podrobně informován. Jednalo se původně o řeckokatolického duchovního narozeného v r. 1883 ve vesničce Ortuťová na Šariši, v nynějším okrese Bardejov, v rodině uniatského kněze. Po studiích v Bardejově a Prešově byl vysvěcen biskupem ThDr. Jánem Vályim (1837 – 1911). V listopadu 1908 emigroval do USA. V l. 1911 – 1946 působil jako duchovní v Bridgeportu ve státě Connecticut, v největší ruské církevní obci v USA, zpočátku řeckokatolické a posléze pravoslavné. Ve 30. letech 20. století vedl odboj proti biskupu Basilu Takachovi (1879 – 1948), který v r. 1936 vyústil v odtržení části duchovních od řeckokatolické církve a v založení Americké pravoslavné eparchie, které se přihlásila k jurisdikci konstantinopolské pravoslavné patriarchie; Čornok byl v r. 1937 zvolen jejím biskupem. V r. 1950 přenesl sídlo eparchie do Johnstownu.

socialistické vlasti a duchovnímu pastýři utíkajícímu od svého stáda. Kančuha si ze schůze udělal závěr (bez ohledu na skutečnost, že taková formulace v materiálech, jež máme k dispozici, není), že vznikla překážka, aby se mohl vrátit do vlasti. Přišel o pracovní místo, úspory a nebude mít ani kde bydlet. O měsíc později (21. ledna 1965) mu synod církve zakázal sloužit liturgii a o církevním trestu byli informováni patriarchové konstantinopolské a ruské pravoslavné církve a vladyka Orest (Čornok). Teprve v tomto okamžiku si uvědomil, že je v pasti. Kanonická sankce ho připravila o možnost obživy v USA a při návratu do vlasti musel počítat s tím, že ho stihne trest za porušení státních zákonů a kanonických předpisů.

Řešení kauzy „emigrace“ vladyky Metoda (Kančuha) do USA má tři fáze, přičemž první dvě se z časového hlediska překrývaly.

Zpočátku se vladyka a jeho američtí patroni pokoušeli jeho pobyt zlegalizovat jednáními se státními úřady a vedením církve. Počátkem roku 1966 ho velvyslanectví ve Washingtonu¹⁰⁹ informovalo o kladném vyřízení žádosti o prodloužení víza, takže jeho pobyt v USA je třeba považovat za legální. Koncem ledna požádal vedení církve v Praze o udělení kanonické mise pro působení v americké karpatoruské eparchii, buď do roku 1968, kdy končila platnost jeho cestovního pasu, nebo i natrvalo. Žádal tedy o kanonické propuštění ze svazku pravoslavné církve v ČSSR a apeloval na zastavení opatření represivního charakteru vůči své osobě, neboť je považoval za uspěchaná. V polovině dubna 1965 do vývoje událostí zasáhl kancléř Jurčišin zastupující v této věci vladyku Oresta (Čornok). Metropolitovi Dorotejovi (Filipp) v podstatě zopakoval Kančuhovu žádost a o udělení kanonické mise se přimlouval jménem americké eparchie. Po osobním jednání na československém zastupitelském úřadu ve Washingtonu 18. března biskup Metod (Kančuha) navázal jednání s pražským Ministerstvem školství a kultury. Státní orgán ujistil, že nemá v úmyslu emigrovat, ale jde mu o legalizaci pobytu v USA. Žádal o schválení možnosti působit v americké pravoslavné eparchii s tím, že se vrátí nejpozději v roce 1968, a oznamoval, že je připraveno jeho jmenování biskupem-vikářem. Chtěl k němu získat souhlas státu. Pokud by mu však ministerstvo nevyšlo vstříc, přál si zachovat pro sebe pozici v michalovské eparchii.

Nestranný pozorovatel zmíněných kroků vladyky Metoda (Kančuha) musí souhlasit s hodnocením, že takto nejedná člověk mající v úmyslu emigrovat. Udržoval písemný kontakt se svou církví a byl v osobním a písemném styku se státními úřady. Přestože mu můžeme vytknout chyby, jichž se při cestě do USA dopustil, snažil se situaci vyřešit. Jednalo se o konstruktivní stanovisko, zcela přirozeně a pochopitelně však motivované jeho osobním prospěchem. Mohlo být klíčem k nalezení východiska ze situace, pokud by bylo s trochou nadhledu akceptováno druhou stranou.

Postoj pravoslavné církve a státních orgánů k úmyslu dosáhnout urovnání konfliktu dohodou byl jednoznačně negativní a zamítavý. Metropolita Dorotej (Filipp) nadále rozvíjel svá rigorózní stanoviska a s vyřešením případu spěchal. Na 25. května 1965 svolal do Michalovců jednání synodu pravoslavné církve a pozval na ně i vladyku

¹⁰⁹ Průzkum dochovaných archiválií v Archivu Ministerstva zahraničí ČR v Praze nepřinesl žádná zjištění.

Metoda (Kančuha). Jeho účast považoval za nevyhnutelnou s ohledem na program, který se bude dotýkat jeho osoby. „*Zasedání synodu bude v tomto bodě zasedáním soudu biskupů, protože jmenovaný biskup se provinil proti kanonickým pravidlům pravoslavné církve...*“ Stylizací žaloby na biskupa byl pověřen kancléř Metropolitní rady protojerej Jiří A. Novák (1910 – 1986). Vladykovi Metodovi (Kančuha) vytýkal svévolné a nepovolení opuštění svého státu a vlasti, neuposlechnutí několika výzev k návratu a přijetí nové funkce v jiné církvi bez kanonického propuštění z vlastní církve. Z dochovaného zápisu o jednání synodu víme, že ostré výtky na vladykovu hlavu padaly ze strany jeho východoslovenských kolegů [Metoda (Milly) a Nikolaje (Kocvár)] požadujících okamžité zbavení hodnosti biskupa. Radikalismus naopak brzdil metropolita Dorotej (Filipp). Synod nakonec rozhodl o prodloužení zákazu pastoračního působení a stanovil nový termín pro návrat do vlasti do 31. prosince 1965. Pokud nebude respektován, přijme další sankční opatření (degradace, suspenze z funkce biskupa-vikáře, která byla zatím podmínečná). Jednoznačně zamítla žádost o vydání povolení k působení v jiné eparchii. Toto stanovisko potvrdila Metropolitní rada a dala je na vědomí Ministerstvu školství a kultury a patriarchovi Athenagorasovi (Spirou).

Důvody tohoto nevstřícného postoje zjišťujeme z dopisu, který 29. května 1965 poslal metropolita Dorotej (Filipp) vladykovi Orestovi (Čornok). Vlastně se jednalo o odpověď na shora zmíněný přípis poslaný kancléřem Jurčišinem. Jeho formální tón i obsah lze označit za dost ostrý. Metropolitova zamítavá stanoviska ústící ve výzvu vladyku Metoda (Kančuha) poslat ihned do jeho vlasti provázejí tři hlavní výtky: 1) Neuposlechl opakovanou výzvu vrátit se domů. Pokud americká eparchie potřebovala jeho výpomoc, měla postupovat standardní cestou. Církev by nepochybně věc uvážila a vše mohlo dopadnout jinak. Není přece na Kančuhovi závislá. 2) Zacházení americké eparchie s Kančuhou nemá v pravoslavném světě žádnou analogii. Vysvětlila ho na biskupa-vikáře bez kanonického propuštění a navíc v trestu. Jedná se o čin porušující církevní řád a pravidla. Tak přece nelze problémy řešit. Stežejní odpovědnost za tuto skutečnost nese vladyka Orest (Čornok). 3) Hlavním viníkem kauzy je však kancléř Jurčišin. Nejenže vladyku Metoda (Kančuha) přivedl na toto scestí, „*sehrál hlavní úlohu v tomto smutném dramatu*“, ale má v sobě dokonce tolik drzosti, že svou žádost o vladykovo propuštění ze svazku československé pravoslavné církve stylizoval arogantně a přezíravě: „*Tento fakt velice urazil přeosvícené členy Svatého Synodu, a proto z tohoto důvodu odmítli vyhovět Vaší prosbě a potvrdili své rozhodnutí z 21. ledna 1965, což Vám dáváme na vědomí v přiloženém dokumentu.*“ Metropolita Dorotej (Filipp) dopis uzavřel těmito slovy: „*Trápí nás to, že tento biskup, jenž je pod suspenzí, koná církevní úkony a lehkomyšlně se dal na kluzkou cestu. Není vyloučeno, že bude litovat svého činu. Nyní není ještě pozdě napravit svou chybu. A proto, pro blaho církve, bratrsky vybízím Vás, Vaše přeosvícenosti, poslat biskupa Metoděje do jeho vlasti a ne uvádět do klamu a hříchu sebe samého, svou eparchii, a nedělat rozkol v pravoslavné církvi.*“¹¹⁰

¹¹⁰ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – kopie dopisu metropolity Doroteje vladykovi Orestovi, 29. 5. 1965.

Zatímco stanoviska hlavy československé pravoslavné církve oscilovala mezi „podmíněnou milostí“ a „zavržením“, postoje státu, které do budoucna určily hlavní politickou linii přístupu ke kauze, byly přímočaré. Pracovník církevního odboru Ministerstva školství a kultury Karel Šnýdr je formuloval jednoznačně: v Kančuhově případě se jedná o nelegální opuštění republiky; Ministerstvo školství a kultury dá podnět k jeho trestnímu stíhání a soudnímu zabavení majetku; připravuje proces odnětí státního souhlasu k výkonu funkce biskupa; pozici vladyky-vikáře v Michalovcích považuje za neobsazenou. Tyto závěry vladykovi Metodovi (Kančuha) sdělil na velvyslanectví ve Washingtonu jeho třetí tajemník Antonín Šimeček: 1) Ministerstvo školství a kultury žádost o jeho cestu do USA zamítlo. Nesouhlasí s legalizací pobytu, protože se jedná o vážné porušení kázně vůči úřadům, které mu udělily státní souhlas k výkonu vysoké církevní funkce, a dává podnět vládě ČSSR k odvolání tohoto souhlasu. 2) Žádost o souhlas s výkonem funkce biskupa nemůže podpořit, protože vláda rozhoduje pouze o funkcích na území ČSSR. 3) MŠK požádalo Okresní prokuraturu v Michalovcích o zajištění jeho majetku až do doby návratu, resp. ukončení trestního řízení.¹¹¹

Druhou rovinu pokusu o řešení Kančuhovy „vynucené emigrace“ reprezentuje snaha etablovat ho v USA, resp. v Americké karpatoruské pravoslavné diecézi. O této epizodě zatím mnoho nevíme. Bude třeba prostudovat její archivní fondy. Přitom je důležité si uvědomit, že kroky, které byly v této oblasti učiněny a nakonec 4. dubna 1965 v Johnstownu vyústily v Kančuhovu chirotonii jako vikáře této eparchie, měly kontroverzní charakter. Jednalo se o pokus za cenu porušení kanonických předpisů a pravidel. Zatímco v počáteční fázi americká eparchie situaci řešila sebevědomě, s podporou, resp. s vědomím konstantinopolského patriarchy Athenagorase (Spirou), během krátké doby se situace změnila. Patriarcha zřejmě obdržel bližší informace a reflektoval zájem o případ z více míst a musel zvažovat dopady na pravoslavné společenství. V neposlední řadě registroval výzvy docházející k němu z Prahy.¹¹² Proto svůj benevolentní přístup přehodnotil a spekuluje se o jeho přímém zásahu ve směru Kančuhova návratu do vlasti. Jistou roli přitom mohly sehrát i zkušenosti, které americká eparchie získávala s vikářovou každodenní pastorační prací. Přestože informace pocházejí z okruhu jeho protivníků, dovídáme se o napětí, které vznikalo mezi ním a některými duchovními. Nebyl prý při jednání příliš vstřícný a stěžovali si na jeho povýšené jednání. V říjnu 1965 po eparchii koloval oběžník kriticky reflektující jeho postavu a činnost. Jiným prý vadilo, že do Ameriky přišel z komunistické země.¹¹³ S neprověřenou variantou zdůvodnění pracovala StB.¹¹⁴ Zdá se, že plná spokojenost nepanovala ani na Kančuhově straně

¹¹¹ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – kopie dopisu velvyslanectví ve Washingtonu biskupu Metodovi, 3. 6. 1965.

¹¹² NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – opis dopisu metropolity Doroteje patriarchovi Athenagorasovi, Praha 31. 5. 1965.

¹¹³ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – opis dopisu Johna Dolhy ze Scrantonu Irenejovi Dolhému v Prešově, 16. 12. 1964.

¹¹⁴ StB prý Kančuhu po návratu do vlasti „podrobně vyšetřila“, odmítla jeho vysvětlení, že jel pouze na návštěvu a na místě byl přesvědčen o prospěšnosti pomoci výkonem funkce biskupa. Do USA jel proto, že metropolitou se stal Dorotej (Filipp), ač tuto funkci slíbilo Kančuhovi pražské ministerstvo školství a vrátil se proto, že vešlo ve známost, že udržoval intimní styky s manželkou svého hostitele

a v důsledku tlaku všech okolností v něm krok za krokem uzrávalo rozhodnutí americké dobrodružství ukončit. Velkou výzvu pro něj představovala amnestie prezidenta republiky platná do konce roku 1965.

Závěrečnou fází řešení problému odstartoval osobní dopis vладыky Metoda (Kančuha), biskupa trebišovského (jak se v něm prezentoval), metropolitovi Dorotejovi (Filipp) datovaný 8. června 1965.¹¹⁵ Pokud bychom očekávali „nářky ztraceného syna“ hodlajícího kajicně se navrátit do otcovského domu, byli bychom zklamáni. Přípis podepsal sebevědomý člověk nepocitující vlastní pochybení a vytýkající druhé straně jednak nepochopení situace, jednak kroky, které mu zkomplikovaly život a uvedly ho do překerní situace. Příznačné je, že některé záležitosti vладыka obešel, zabýval se jen tím, čím chtěl, takže z hlediska pochopení celé kauzy se mnoho nového nedovídáme. Týká se to zejména motivu cesty do USA – sdělení informací v této věci Kančuha odložil do budoucna, řekne je osobně při setkání. Protože důvody dosud nikomu neřekl a jsou závažné, připadá mu „odsuzovat nebo rozhodovat věci, o kterých není dobře známo“, nelogické a nerozumné. Cestu do Ameriky prostě musel vykonat. Rovněž tak až při osobním rozhovoru řekne, proč se nemohl dosud vrátit. Jeho návratu však brání i další okolnosti, zejména konfiskace majetku a sankce přijaté na schůzi v Michalovcích 3. prosince 1964. „To je hlavním důvodem, proč jsem se doposud nevrátil domů. Když pro mne není místo v Michalovcích, tak co mám dělat doma?“ Do Ameriky jel s návštěvním vízem platným do 19. ledna 1965, tj. na dva měsíce, to věděli všichni, řekl a sdělil to všem zainteresovaným, Michajlovem počínaje a vладыky Dorotejem (Filipp) a Orestem (Čornok) konče. Všechno ostatní v USA bylo logickým důsledkem rozhodnutí schválených v Michalovcích. „Přece mne nemůžete ve skutečnosti odsoudit za to, že prací vydělávám pro sebe svůj vezdejší chléb, nutný pro mě k výživě.“ Všechny další argumenty (neuposlechnutí příkazu, porušení kanonických předpisů, atd.) jsou pro něj druhořadé, neoprávněné a nehodlá na ně reagovat.

Ve druhé části dopisu metropolitovi Dorotejovi (Filipp) se vладыka Metod (Kančuha) zamýšlel nad možností návratu domů. Váhal nad ním a po adresátovi požadoval, aby mu vysvětlil, co ho čeká do budoucna, neboť vize církve a státních úřadů se „stoprocentně rozcházejí“: „Já skutečně nevím, čemu a komu mám věřit.“ Zatímco církve mluví o podmíněčné suspenzi do doby návratu, tj. počítá s jeho přechodem na místo vладыky-vikáře do Michalovců, stát ho považuje za emigranta, odebrá mu státní souhlas k výkonu funkce a připravuje s ním trestní řízení. Co tedy platí? Je ochoten vrátit se do vlasti za splnění dvou podmínek: 1) okamžitě mu bude vrácen konfiskovaný majetek, 2) bude mu zabezpečeno dosavadní služební postavení. „Bez těchto dvou podmínek nemůže být řeči o mém návratu.“

Pro další vývoj kauzy od června do počátku listopadu 1965 nám chybí úřední a věrohodné archivní dokumenty. Teprve dodatečně se dovídáme, že rozladění mezi vikářem Kančuhou, kurátory církve a některými duchovními v americké eparchii došlo tak daleko, že v tichosti si připravoval návrat domů, údajně nikomu

Jurčišina. Jiné důvody StB údajně nezjistila, ani to, že by byl poslán americkou rozvědkou. ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, zpráva 1. odboru, 5. 4. 1968, návrh na uložení spisu do archivu.

¹¹⁵ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – kopie dopisu biskupa Metoděje metropolitovi Dorotejovi, Johstown 8. 6. 1965.

nic neřekl, s nikým se nerozloučil a odcestoval. Večer se prý vesele bavil s vladykou Orestem (Čornok) a kancléřem Jurčišinem a ráno tajně z Ameriky odletěl. V Praze se objevil 5. listopadu 1965.

Životní osudy Michala Kančuhu po návratu z Ameriky

Pokud můžeme spekulovat, vladyka Metod (Kančuha) žádné záruky pro návrat, o nichž se zmiňoval v červnovém dopise metropolitovi, pravděpodobně nedostal. Až v září 1966 zcela náhodně v jednom z jeho přípisů čteme, že mu bylo garantováno působení v církvi v pozici duchovního; nikdo ze zainteresovaných to však nepotvrdil. Výhodou bylo, že přijížděl na amnestii prezidenta republiky, takže jeho údajná emigrace nebyla provázána pokračováním v trestním stíhání, v únoru 1966 bylo zastaveno, a zřejmě během času dostal zpět i většinu konfiskovaného majetku. Jeho první cesta doma směřovala na půdu orgánů Ministerstva vnitra, kde objasnil důvody svého počínání v letech 1964 – 1965. Ty při jednáních na Ministerstvu školství a kultury nebo v církvi nikdy neupřesnil, resp. v úřední agendě nejsou uvedeny. Pro jeho budoucnost mělo větší význam jednání na Ministerstvu školství a kultury v Praze. Vedl je vedoucí církevního odboru Karel Hruža. První schůzka proběhla 12. listopadu 1965 a stojí na počátku téměř dvacet let trvajících Kančuhova martýria, neúspěšného a marného úsilí o návrat do duchovenské služby v pravoslavné církvi.

Tato jednání jsme se pokusili shrnout, rozdělit je na časové etapy a najít v nich charakteristické rysy, abychom překlenuji třiřt opakujících se informací. V počáteční fázi od listopadu 1965 do července 1966 měly hlavní slovo státní orgány, resp. Ministerstvo školství a kultury jako jejich mluvčí. Vladyka se z USA vrátil s představou, že bude v církvi působit v oblasti pastorace. Byl ochoten přijat i místo pravoslavného faráře v Čechách nebo na Moravě, byť by se třeba jednalo o formu jeho potrestání. Ovšem Hruža ho okamžitě usměrnil a zbavil iluzí. Dne 11. listopadu 1965 mu totiž vláda ČSSR odebrala státní souhlas k výkonu funkce biskupa, proto si nedovedl představit, že by mohl nastoupit na místo duchovního. Principiálně to sice nevyklučoval, ovšem k problematice se chtěl vrátit až během času, nejdříve za půl roku. V daném okamžiku vladykovi doporučoval, aby si našel civilní zaměstnání. Kančuha, vystupující podle názoru pracovníků odboru v této chvíli zdrženlivě, vstřícně a kajícím, reagoval s pochopením a prý projevil zájem pracovat ve Slovanské knihovně v Praze, kde chtěl uplatnit výbornou znalost ruského jazyka. Hruža mu sice neslubil pomoc, ale vyjádřil ochotu chovat se vstřícně a tomuto jeho uplatnění nebránit. Vítal také Kančuhovo vyjádření, že nemá zájem vracet se do Michalovců, neboť prý by to neprospělo žádné straně. Kančuha oznámil, že tam sice brzy pojedě, ovšem pouze na krátkou dobu, aby si dal do pořádku své osobní věci.¹¹⁶

Na základě retrospektivního pohledu můžeme konstatovat taktizování obou stran. Ministerstvo školství Kančuhův návrat do služeb pravoslavné církve zásadně odmítalo, nemělo zájem, aby byl duchovním. Pokud se tento postoj během času rozměňoval, jednalo se o důsledek jeho částečné revize a poznání, že je téměř

¹¹⁶ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – záznam o jednání s M. Kančuhou, 13. 11. 1965.

nemožné nalézt ze situace konstruktivní východisko. Vladykovi se totiž nedařilo získat zaměstnání, jež by odpovídalo jeho představám (vysokoškolskému vzdělání a finančnímu ohodnocení korespondujícímu s platem biskupa pravoslavné církve), takže úředníci si to nakonec vykládali jako záměr, úmyslně se prý moc nesnaží a chce dosáhnout toho, aby byl zaměstnán v církvi, protože nic jiného nakonec nezbyvá. Názor ministerstva převzal i metropolita Dorotej (Filipp). Taktizoval však především vladyka Metod (Kančuha), což prokázalo jeho chování a vystupování v dalších týdnech, resp. vzápětí, kdy se vydal na východní Slovensko. Na přelomu listopadu a prosince 1965 navštívil své bývalé působiště Strážske a odtud pak odjel do Michalovců a navštívil i některé další lokality.¹¹⁷ Pozornost věnovaná této cestě ze strany státních úřadů dokládá, že z ní měly obavu, a chtěly mít o Kančuhově počínání a stycích podrobné informace. Proto víme, že prý měl všude vystupovat jako biskup (měl tvrdit, že to má povoleno ministerstvo školství a vnitra), a netajil se úmyslem získat pro myšlenku návratu do funkce širší podporu. Tomu nahrávala skutečnost, že michalovský vladyka Metod (Milly) byl jejím stoupencem a v tomto duchu poslal do rukou metropolity Doroteje (Filipp) písemnou žádost.¹¹⁸ Kančuha údajně šířil informaci, že od ledna 1966 bude žít opět v Michalovcích, v budově sídla eparchie, kde měl před cestou do Řecka a USA byt.¹¹⁹ V něm také při prosincovém zájezdu v roce 1965 pobýval a v úřadu eparchie vyvolal dva velké konflikty, když požadoval bezplatné přidělení paliva do kamen ze zásob určených pro chod instituce (pokud by uhlí a dřevo před ním zamkli ve sklepě, rozbije zámek) a chtěl mít k dispozici služební auto pro své cesty do církevních obcí.

Ministerstvo školství na zprávy z východního Slovenska okamžitě reagovalo a pro úřední potřebu zformulovalo ke Kančuhově kauze oficiální postoj: 1) Biskupem v Michalovcích být nemůže proto, že mu byl odebrán státní souhlas a nový nedostane v důsledku svého provinění. Místo vikáře je obsazeno vladykou Cyrilem (Mučička). 2) Duchovním být nemůže, protože si to nepřeje pravoslavná církev z kanonických důvodů. 3) Jeho pobyt v Michalovcích, resp. na východním Slovensku je dočasný, neboť se zavázal hledat pracovní uplatnění v Praze. Pokud by své slovo porušil, státní úřady to budou považovat za projev zlé vůle a pokus o narušování církevně-politické situace na východním Slovensku, a vyvodí z toho trestní důsledky. V tomto

¹¹⁷ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – dopis V-KNV v Košicích MŠK v Praze, 7. 12. 1965.

¹¹⁸ Metropolita Dorotej (Filipp) se od ní distancoval a od ministerstva dostal pokyn, aby vladyku informoval o tom, že obdobné iniciativy jsou nežádoucí a pokud by v nich chtěl pokračovat, povede to k narušení jeho vztahů se státními orgány. Vladyka se s tím údajně nesmířil a v době Kančuhova michalovského pobytu chtěl napsat odvolání. Chtěl je nadiktovat řediteli úřadu eparchiální rady, ten ho však měl odbýt slovy, že nemá čas, má jinou práci. Kančuhův případný návrat do eparchie zainteresované rozděloval, měl příznivce i odpůrce. Účetní úřadu prý řekl, že se vladykovu postojí diví. Dříve Kančuho kritizoval a v době, kdy byl vikářem, navrhol jeho odvolání z funkce, protože je „lapaj“, naboural auto a na pouti v Klokočově se opil, a nyní ho chce znovu za biskupa. Tuto změnu si vysvětloval tak, že Kančuha vladyku Metoda (Milly) podplatil dolary, nebo se za něho přimluvil osoby, kterým vladyka věří.

¹¹⁹ Ještě v prosinci 1965 metropolita Dorotej (Filipp) krajského církevního tajemníka v Košicích vyzval k přijetí opatření ke Kančuhově okamžitému vystěhování, neboť na byt nemá nárok a už jeden má v Praze. Kromě toho by jeho pobyt v místě vyvolával neklid mezi duchovenstvem a věřícími, kteří by byli pohoršováni a odváděni od pracovních povinností.

bodou vycházelo z hodnocení KNV v Košicích, který 7. prosince 1965 ohlásil: „*Jeho prehlásenia a činnosť krajne nepriaznivo ovplyvňujú cirkevnopolitickú situáciu, a preto žiadame, aby MŠK a MV dodiskutovali jeho vystupovanie a podľa uznesenia komisie pre cirkevnopolitické otázky pri KV KSS zabezpečili jeho umiestnenie mimo Východoslovenský kraj.*“¹²⁰

Vladyka Metod (Kančuha) v této chvíli přestěhování do Michalovců zřejmě nechystal. Odhad, že cesty chtěl využít k mobilizaci svých příznivců, však byl správný. Uvědomoval si, že pro jeho návrat do funkce neexistují potřebné podmínky, a proto chtěl nejprve přispět k jejich vytvoření. Dne 12. prosince 1965 se obrátil na prezidenta republiky Antonína Novotného s žádostí, aby mu byl vrácen státní souhlas k výkonu funkce biskupa-vikáře a úřady našly vhodný způsob, jakým bude uveden do funkce, se zpětnou platností od 5. listopadu 1965. Současně projevil smysl pro pragmatický postup, když navrhl, aby vladyku-vikáře Cyrila (Mučička), jenž převzal funkci 14. listopadu, přeložili do Prahy na Metropolitní radu, kde by podle jeho názoru byly lépe využity jeho vědomosti a znalost cizích jazyků, např. pro reprezentaci a práci v mírovém hnutí.¹²¹ Nedlouho poté, dne 20. dubna 1966, poslal 112 občanů ze Strážského prezidentu republiky memorandum apelující na státníkovu velkorysost v Kančuhově případu. Píší, že je sice pravda, že se dopustil jakéhosi přestupku, ale ten zase není tak velký, aby se duchovní nemohl věnovat pastorační činnosti. Je třeba mu odpustit, protože ho znají jako dobrého faráře, a jistě není v zájmu nikoho, aby lidé kvůli absenci pravoslavného kněze odcházel do katolické církve nebo se pravoslavným posmívali, že jejich biskup je v Praze prodávčem nebo obchodníkem.¹²² O pár dní později, 9. června 1966, poslal prezidentu republiky, Ministerstvu školství a kultury a Metropolitní radě obdobný přípis Ján Šlepek ze Strážského jako jeden z mluvčích skupiny pověřené farností přimluvit se za vladyku Metoda (Kančuhu) – vrátil se na amnestii, proto je potřeba, aby stejně jako jemu podobní, mohl pracovat ve své profesi a svou práci dokázali, že jejich zbloudění bylo chvilkovou záležitostí a zaslouží si naši důvěru.¹²³

Není třeba si dělat iluze, že by zmíněné žádosti poslané hlavě státu, měly nějaký účinek – všechny se obloukem vrátily k původcům konfliktu, na církevní odbor Ministerstva školství a kultury, a Karel Hruža vše Kanceláři prezidenta republiky patřičně vysvětlil: nesmíme se znepokojovat, v regionu je klid a pořádek, bouří se pouze Strážske. Na druhé straně v polovině roku 1966 však došlo přece jen k malému posunu. Zatímco dosud ve věci rozhodoval téměř výhradně postoj státu, od července, kdy proběhlo jakési druhé kolo vyjednávání s vladykou Metodem (Kančuha), Ministerstvo školství a kultury postupovalo v dohodě s vedením pravoslavné církve. Můžeme spekulovat o tom, že změnu strategie způsobil

¹²⁰ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – kopie dopisu Karla Hružy V-KNV v Košicích, 10. 12. 1965.

¹²¹ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – kopie dopisu M. Kančuhy A. Novotnému, 12. 12. 1965.

¹²² NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – kopie dopisu 112 věřících ze Strážského prezidentu republiky, 20. 4. 1966.

¹²³ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – kopie dopisu J. Šlepekovi ze Strážského prezidentu republiky, 9. 6. 1966; kopie dopisu metropolitě Doroteji J. Šlepekovi, 20. 7. 1966.

nepříznivý vývoj kolem Kančuhovy snahy získat místo ve Slovanské knihovně, avšak je průkazné, že ministerstvo se přiklánělo k názoru, že celý případ by měl být dořešen přece jen na půdě pravoslavné církve. Jakoby státní úřady chtěly na církev přenést větší díl odpovědnost a do hledání východiska ji více zainteresovat. Jejich tvrdé postoje „měkly“ a připouštěly změnu pro případ, že církev nabídne nějakou přijatelnou alternativu.

Jednání s metropolitou Dorotejem (Filipp) na MŠK 1. července 1966 však tuto naději nejen nepotvrdilo, ale naznačilo, že tím, kdo de facto rozhodne o budoucnosti svého vladyky, bude pouze pravoslavná církev. Metropolita vůči návrhu Kančuhu zaměstnat v církvi zaujal jednoznačně odmítavý postoj, z něhož byla cítit osobní uraženost. Nechtěl ho ani jako vladyku, ani v pozici duchovního, postavil se i proti zrušení zákazu k výkonu pastorační činnosti. Ztrátou důvěry a charakterovými závadami zdůvodnil, proč se pro vladyku nenajde místo ani v aparátu církve. Uvažoval nabídnout mu zaměstnání účetního farnosti u sv. Klimenta v Praze, na částečný úvazek, ale sám došel k závěru, že by pozici nepřijal jako jemu nedůstojnou a těžko by našel společnou řeč s tamním duchovním, neboť kolem kostela se prý scházejí bývalí řeckokatolíci. V úředních materiálech v podstatě poprvé narážíme na zdůvodnění, že přechod z funkce biskupa na místo kněze by byl v rozporu s kanonickými předpisy, proto není východiskem ze situace. Metropolita tuto alternativu odmítal obejít se zdůvodněním, že prý ze strany některých zahraničních církví zaznamenal zájem o Kančuhův osud a nechce riskovat, že by některému z kritiků poskytl argument nekompetentnosti v záležitostech kanonického práva. Po rekapitulaci celé situace nabyl přesvědčení, že jediným východiskem je Kančuhův návrat do pozice biskupa za podmínky rozšíření početnosti biskupského sboru, ale tato vize je neprůchozí, neboť naráží na postoje státních úřadů.¹²⁴ Kančuhovo jednání na Ministerstvu školství a kultury 15. července 1966 bylo za této situace fakticky zbytečné. Slyšel, že ho církev nechce a k revizi odebrání státního souhlasu v dohledné době nedojde. Vladyka Metod (Kančuha) ze schůzky odešel frustrován a prohlásil, že mu tedy nezbyvá nic jiného, než aby požádal o vystěhování do zahraničí. Prý se vrátil na výzvu metropolity, aby se doma ujal úřadu biskupa, a když je tu, tak nemůže nalézt uplatnění.¹²⁵

Červencové schůzky ukázaly, že se hledání Kančuhovy budoucnosti dostalo do patové situace. Tu mohl vyřešit pouze samotný biskup rezignací na zaměstnání v pravoslavné církvi. V této fázi řešení případu závěrečné kolo jednání proběhlo v září 1966 v opačném pořadí, než v červenci.¹²⁶ Nejprve byl pozván na Ministerstvo školství a kultury, kde mu otevřeně řekli, že nebudou bránit jeho působení v pozici pravoslavného duchovního a vše záleží na církvi. Setkání s metropolitou Dorotejem (Filipp) nevěštilo nic dobrého. Ve věci uplatnění v pastorační práci ho odkázal na

¹²⁴ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – záznam o přijetí pravoslavného metropolity Doroteje a kancléře Nováka na MŠK, 1. 7. 1966.

¹²⁵ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – záznam o přijetí M. Kančuhu Karlem Šnýdrem na MŠK, 15. 7. 1966.

¹²⁶ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – záznam o jednání s M. Kančuhou na MŠK dne 6. září 1966 a jednání M. Kančuhu s metropolitou Dorotejem 8. září 1966, zapsal K. Šnýdr 13. 10. 1966.

rozhodnutí synodu, prý to není v jeho rukách. Současně avizoval, že chce celou záležitost definitivně uzavřít, neboť ze zahraničí i z východního Slovenska jsou na něj vyvíjeny tlaky. Kančuhovi sdělil, že synodu navrhne, aby ho zbavil funkce biskupa-vikáře.

Když tento návrh po jistém váhání („*Toto řešení bude třeba důkladně uvážit z hlediska církevně politických důsledků jak doma, tak v zahraničí*“) akceptovalo Ministerstvo školství a kultury, nic nebránilo jeho realizaci. Církevní soud s vladykou-vikářem Metodem (Kančuhou) proběhl za jeho účasti 1. prosince 1966 v Praze. Rozhodl o suspenzi z výkonu biskupské funkce, a pokud bude narušovat chod církve, sáhne k jeho degradaci, k zbavení biskupské hodnosti.¹²⁷ Jednání mělo o deset dní později dohru, když si Kančuha přišel vyzvednout zápis o průběhu soudu a rozsudek. Dokumenty neobdržel a odešel s prohlášením, že záležitost nepovažuje za uzavřenou a je přesvědčen, že v budoucnu dojde k revizi rozhodnutí v jeho prospěch. Chtěl být církvi nadále užitečný, nabízel pomoc v tiskovém odboru úřadu Metropolitní rady, ale nebyl zájem. Z výroku kancléře Nováka vyplynulo, že smírnému vyřešení kauzy bránilo, že „*neprojevuje více pokory, kajičnosti a skromnosti*“.¹²⁸ Někdy v březnu 1967 farář Michal Spišiak, působící ve východoslovenské obci Královce, z Kančuhova podnětu poslal dopis na Ústřední výbor Komunistické strany Československa do Prahy, v němž se dotazoval na okolnosti provázející příchod vладыky Cyrila (Mučičky) do funkce. Státní orgány v tom identifikovaly „očividný“ pokus o povolání Michala Kančuchy do čela michalovské eparchie. V polovině roku Sekretariát pro věci církevní Ministerstva kultury a informací dostal za úkol situaci vyřešit. Provedl s duchovním Spišiakem pohovor, vše mu vysvětlil a případ uzavřel.¹²⁹

Také další životní osudy tehdy šestačtyřicetiletého Michala Kančuchy skládáme obtížně a jen z útržků informací. Marná snaha získat odpovídající pracovní místo v církvi i mimo ni způsobila, že si našel zaměstnání u Československých státních drah v Praze v dělnické profesi, zřejmě jezdil jako průvodčí nákladních vlaků. Jeho poměr ke StB se v této době také uvolnil, přestože jí podal „řadu zajímavých údajů k problematice církve“ a k osobě amerického milionáře rusínského původu Petra Hardyho, údajně plnicího na svých cestách do Evropy, včetně Československa a Polska, úkoly pro americkou vojenskou rozvědku.¹³⁰ Po konzultaci v SSSR bylo rozhodnuto styky s Kančuhou na pět let přerušit, neboť „*mu plně nevěříme*“ a nemá ani zaměstnání v církvi, odkud potřebujeme informace. Navíc byl dekonspirován jak před církevní hierarchií v USA, tak v ČSSR jako spolupracovník bezpečnosti. Tu zradil svou emigrací.¹³¹

¹²⁷ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – dopis předsedy Metropolitní rady Doroteje MŠK, 5. 12. 1966.

¹²⁸ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – zápis J. Nováka poslaný MŠK, 16. 12. 1966.

¹²⁹ NA Praha, f. 994 Ministerstvo školství Praha, 1956–1966, sig. 47 VII, k. 55 – dopis A. Belanského, ved. odboru pro věci církevné, Bratislava, MKI v Praze, 13. 6. 1967.

¹³⁰ Hardyho měl Kančuha navštívit v r. 1969 při svém novém zájezdu do USA. Nic bližšího však o ní nevíme. ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, zpráva FMV, 10. 8. 1977.

¹³¹ ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, zpráva 1. odboru, 5. 4. 1968, návrh na uložení spisu do archivu.

Velká naděje na zvrát v situaci, v níž se Kančuha ocitl, se objevila v roce 1968. Souvisela s politickými změnami v KSČ, které vedly ke vzniku tzv. obrodného procesu. Za jeho nedílnou součást musíme považovat obnovu řeckokatolické církve zlikvidované po roce 1950.¹³² Tato skutečnost prudce zasáhla do života pravoslavné církve, především na východním Slovensku. V řadě lokalit došlo nejen k obnovení obcí řeckokatolické církve, což způsobilo mezicírkevní pohyb, ale řešily se také majetkové záležitosti a otázka vlastnictví kostelů. Spontánnost těchto procesů, jimž se nevyhnuly ani excesy, vyvolala nervozitu a napětí jak na východě země, tak i v pražském ústředí církve. Metropolita Dorotej (Filipp) provázený kancléřem Novákem se ve dnech 16. – 17. března 1968 vydal na východní Slovensko s cílem řešit tamní situaci v církvi.¹³³ V Michalovcích reflektovali silnou tendenci, resp. volání po změně v čele eparchie. Tamním duchovním se zdálo, že vладыka Cyril (Mučička) si při obraně zájmů pravoslavné církve nepočíná dost energicky a situaci nezvládá v důsledku svých povahových rysů. Požadovali personální změnu a doporučovali, aby funkci převzal někdejší jejich vладыka-vikář Metod (Kančuha). Tuto myšlenku podpořil také Akční výbor pravoslavné církve na východním Slovensku, který 25. dubna 1968 vydal prohlášení o situaci v regionu.

Metropolita Dorotej (Filipp) se v důsledku celkové změny postavení církve a vnitrocírkevních poměrů dostal pod tak silný politický tlak, že musel ustupovat. Byl přinucen změnit i svůj dosavadní postoj ke kauze vладыky Kančuhy. Akční výbor po něm chtěl, aby se zasadil o přehodnocení postojů Sekretariátu pro věci církevní k odebrání státního souhlasu k výkonu funkce biskupa a Kančuhu jmenoval do čela michalovské eparchie. Sám bývalý biskup 2. května 1968 požádal synod o reaktivaci ve službách církve. Vystrašený a znejistělý metropolita těmto tlakům podlehl a požadované kroky učinil s tím, že Kančuha měl převzít funkci už od 15. května 1968. Michalovskému vладыkovi Cyrilovi (Mučička) přesně tak, jak to kdysi plánoval Kančuha, navrhli přechod do Prahy. Měl se stát žateckým vikářem pražské eparchie, neboť toto místo bylo od roku 1955 neobsazeno. V okamžiku, kdy se zdálo, že vše je na nejlepší cestě, se proces Kančuhova návratu do čela michalovské eparchie pozastavil. Proti návrhu se nečekaně postavila slovenská strana ústy ředitele slovenského Sekretariátu pro věci církevní Ondreje Belanského. Ten sice nebyl principiálně proti, ovšem zdálo se mu, že záležitost je příliš uspěchaná: *„Je nemyslitelné, když není stále povolena řeckokatolická církev, jmenovat na druhé straně pravoslavného biskupa! Řeckokatolíci by to považovali za nepříznivé stanovisko státní správy.“*¹³⁴ Až bude řeckokatolická církev povolena a pravoslavná církev si bude hledat nové uspořádání, nechť je Kančuha ustanoven vладыkou.

¹³² BARNOVSKÝ, Michal. Gréckokatolícka cirkev na Slovensku po druhej svetovej vojne. In KOCSIS, András Sándor (ed.). *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. (Konfesie, církevní politika, identita na Slovensku a v Maďarsku po roku 1945). Budapest : Kossuth Kiadó, 2008, s. 277-288; BARNOVSKÝ, Michal. Legalizácia gréckokatolíckej cirkvi v Československu roku 1968. In *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 3, s. 447-465.

¹³³ NA Praha, f. 995 Ministerstvo školství a kultury, Sekretariát pro věci církevní, 1967–1990, kart. 226 – zpráva metropolitě Doroteje MKI, 29. 3. 1968; MAREK – LUPČO, Nástin dějin, s. 328.

¹³⁴ NA Praha, f. 995 Ministerstvo školství a kultury, Sekretariát pro věci církevní, 1967–1990, kart. 226 –rukopisné poznámky Karla Šnýdra; MAREK – LUPČO, Nástin dějin, s. 330.

Belanského podmínka, akceptovaná pražským ústredím, bola naplnená o pár dní pozdĕji, 13. června 1968, prijatím usnesení vlády č. 205/1968 a vládním nařízením č. 70/1968.¹³⁵ Avšak dříve, než se daly věci opět do pohybu, přišel 21. srpen 1968 a okupace země vojsky Varšavské smlouvy. Na podzim roku 1968 na východě Slovenska vznikla mezi duchovními podpisová akce za Kančuhův návrat do funkce; její organizátoři současně usilovali o přejmenování pravoslavné církve na řecko-pravoslavnou. Metropolitní rada pravoslavné církve v Praze slíbila, že přání bude vyhověno k 1. říjnu 1968.¹³⁶ Z této doby pochází poněkud nejasná zpráva datovaná 28. prosince 1968, že Kančuha přijel z Vídně na východní Slovensko: „*Právě u tohoto pravoslavného biskupa je odůvodnění podezření, aby nevyvolával provokace ohledně existence kontrarevoluce mezi řeckokatolickou církví v ČSSR.*“¹³⁷

Je zřejmé, že nástup normalizace s obnovením totalitních praktik i v církevní oblasti udělal za možnosti Kančuhova návratu do čela michalovské eparchie tečku. Okrajově se dovídáme, že jeho osobnost v 70. letech 20. století duchovenstvo na východě Slovenska rozdělovala, měl své příznivce, kteří opět zorganizovali podpisovou akci v jeho prospěch, ale také odpůrce. StB se k jeho osobě vracela vždy po pěti letech. Zatímco v roce 1972 došla k závěru, že jako manuálně pracující dělník nemá ke zpravodajské činnosti žádné možnosti a nabídku k návratu do svých služeb mu neadresovala, v roce 1977 byla situace jiná. Řídící složky reflektovaly, že tehdy udržoval úzké styky se Sergejem Najdkem (nar. 1904 - ?),¹³⁸ členem pražské eparchiální rady, bezpečností rozpracovaným mužem v akci „Nepřítel“, a měly zájem ho kontrolovat, protože udržoval styky se Západem a navíc ho vnímaly jako ukrajinského nacionalistu. Kančuha sice obnovu spolupráce neodmítl, ovšem na jedné straně ji podmínil návratem do pravoslavné církve, buď do úřadu eparchie, nebo v krajním případě na místo duchovního v Karlových Varech, na druhé straně byl po infarktu, v invalidním důchodu, takže je otázkou, zda nezůstalo pouze u „převerbokvy“ a změny krycího jména z Mariny na Profesor. Poslední kontakt Michala Kančuchy s pravoslavnou církví jsme zjistili v roce 1981. Počátkem července jednal s Metropolitní radou a metropolitou Dorotejem (Filipp) o možnosti návratu do církve. Hlava církve vyjádřila souhlas, dala mu naději na počáteční působení v pozici duchovního a později prý se uvidí.¹³⁹ Zdá se, že tuto záležitost smetla se stolu buď státní církevní správa, nebo nemoc či smrt. Dnem 20. října 1981 je datován poslední dokument StB, navrhující ukončit s Marinou spolupráci „*s ohledem na*

¹³⁵ LETZ, Róbert. Církevná politika štátu na Slovensku v rokoch 1948 – 1968. In KOCSIS, András Sándor (ed.). *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. (Konfesie, církevná politika, identita na Slovensku a v Maďarsku po roku 1945). Budapest : Kossuth Kiadó, 2008, s. 145.

¹³⁶ Štátny archív Košice, f. V-KNV, OŠK 1960–1969, i. č. 187, kart. 215 – zpráva o cirkevno-politickej situácii v okrese Michalovce, 3. 10. 1968.

¹³⁷ NA Praha, f. 995 Ministerstvo školství a kultury, Sekretariát pro věci církevní, 1967–1990, kart. 238 – osobní návštěva P. Škrdlíka v Košicích, 28. 12. 1968.

¹³⁸ <<http://www.slobodnyvysielac.net/media/stb/n3.htm>> [ověřeno 9. 2. 2016]

¹³⁹ NA Praha, f. 995 Ministerstvo školství a kultury, Sekretariát pro věci církevní, 1967–1990, kart. 230 – sdělení kancléře Jaroslava Šuvarského SVC MK ČSR, 9. 7. 1981; MAREK – LUPČO, Nástin dějin, s. 343.

zhoršující se zdravotní stav a nemožnost dalšího využití.¹⁴⁰ Poslední dny svého života Michal Kančuha prožil pravděpodobně u své sestry v Kolíně. Zde zemřel 6. května 1982 a pohřben by měl být v Praze.

Závěr

V úvodní části našeho příspěvku jsme si uložili úkol prozkoumat kauzu údajné emigrace vладыky Metoda (Kančuha), která ve svých důsledcích uzavřela jeho aktivní působení nejen v michalovské eparchii, ale také v pravoslavné církvi v Československu, v kontextu jeho životních osudů. Vycházeli jsme přitom z analýzy dokumentů úřední provenience, jež se nám podařilo shromáždit. S ohledem na kontroverznost tématu, charakter zdrojů a celkový stav zpracování bylo naším cílem shrnout a zhodnotit dosavadní poznatky a vytyčit další směr zkoumání tématu, které bude podle našeho názoru spočívat ve sběru dílčích a roztržitých informací korigujících a upřesňujících předložené výsledky bádání. Náš příspěvek má záměrně diskusní charakter, zvolené téma mapuje a nevyčerpává.

Domníváme se, že stanovený úkol se nám podařilo naplnit. Zkoumání potvrdilo, že vладыka Metod (Kančuha) v dějinách pravoslavné církve v Československu reprezentuje kontroverzní osobnost, jejíž postavení, roli a činnost definovaly a komplikovaly rysy jeho složité povahy. Z ní vyplývaly některé sporné kroky, jejichž důsledky nebyl na jedné straně schopen dostatečně uvážit a předvídat, na druhé straně dávaly některým jeho současníkům příležitost k dezinterpretacím a různým fabulacím, jež ho dále poškozovaly. Nesporně se jednalo o nadaného a schopného člověka s celoživotní touhou po vzdělání a s ambicemi dobře se uplatnit v rámci své profese. Zdobila ho píle, cílevědomost a pracovitost. Nedostatečně uvážená cesta do USA, interpretovaná totalitním komunistickým režimem jako pokus o emigraci, znamenala zásadní zvrat v jeho životě i profesní kariéře. Přestože její motivy nejsou zcela jasné, výsledky dosavadního zkoumání naznačují, že v této sféře se v konečném důsledku stal obětí komunistické zvůle, ač sám ji v řadách StB rozšiřoval. Řešení aféry bylo provázáno nedostatečnou věcností s absencí konstruktivního přístupu, bez náznaků vstřícnosti, nadhledu a velkorysosti, kterou nahrazovaly pocity uraženosti a osobní ješitnosti. Zatímco přístup státních úřadů formulovala ideologická východiska s nezájmem o příslušníka církevní organizace, postoje vedení pravoslavné církve byly zabarveny osobní animozitou skrývanou za poukazy na církevní předpisy a ustanovení, v nichž se ztrácely zásady, na nichž jsou křesťanské církve vybudovány.

Stať upozorňuje na existenci „bílých míst“ a událostí, jež se nabízejí k dalšímu zkoumání. Jejich zaplnění, vyřešení problémů a zpřesnění závěrů může mít význam nejen pro poznání života a díla jednoho z vладыků pravoslavné církve, přispěje k hlubšímu poznání dějin této církve v Československu, ale nabízí také možnost k další reflexi jejího poměru vůči státu (a naopak) v období tzv. budování socialismu.¹⁴¹

¹⁴⁰ ABS Praha, sv. 652967, Michal Kančuha, zpráva 4. Odboru, 29. 10. 1981, návrh na ukončení spisu Marina.

¹⁴¹ Teprve po napsání statí jsme měli možnost nahlédnout do archiválií Ústavu paměti národa v Bratislavě týkajících se Kančuhovy kauzy. Tyto poznatky doplňující a také upřesňující některé zde uvedené informace budou otištěny v článku nazvaném Ještě k případu vладыky Metoda (Kančuha) ve

SUMMARY

Adventurist or Victim? Concerning the Life Fortunes of One Squire in the Time of the Totalitarian Regime

Michal Kančuha came from north-eastern Slovakia, from an area abundantly populated by Ruthenians, which became one of the centres of the Orthodox Church within the Slovak Republic, in the 20th century. He was born in the village of Vyšný Orlík, near Svidník. His childhood and youth was influenced by the difficult social situation of a large family. Therefore, as a boy in the mid 1930's, he found himself in an Orthodox monastery in Ladomirová, where he was trained as a typographer. He spent two years (1937 - 1939) in a monastery, in Počajev in Volyn, where he was educated and prepared for religious life. In 1942, he was enlisted into the Slovak Army to the Eastern Front. Here, in the south Ukrainian Melitopol, he became a monk, and from the hands of Bishop Seraphim (Kušeneruk), he received a priestly ordination. In 1944, after switching to a reserve, he retired as an Orthodox priest to Banská Bystrica. Here, in the summer, he joined the Slovak National Uprising and, after its suppression, in several partisan groups he fought against the German Nazis. At the turn of 1944/45, he was involved in the matter of the transfer of the Slovak Orthodox Church, under the jurisdiction of the Russian Orthodox Church. In this period, he belonged to a group of elites at the head of the Church. In the coming years, he lost his position, due to an inclement of influential people at the head of the exarchate and even the signing of the binding protocol of the STB did not prevent his fall. Up until 1953, he replaced priests in the religious communities of Košice, Čirč and Veľký Bukovec. In the years 1953 to 1957, after a disagreement with the leadership of the Orthodox Church, he studied at the Prague Academy of Russian Language and Literature. In 1958, he returned into the church and until 1962, he led a religious community in Strážske. Then he took the place of the bishop-vicar of the eparchy, based in Michalovce.

The pastoral work of Bishop Metod (Kančuha) in the east of Slovakia, in 1964, interrupted his business trip to the Greek island of Rhodes. From there, he travelled to the USA to visit the US Carpatho Russian Orthodox eparchy located in Johnstown. The authorities of the totalitarian regime of Czechoslovakia perceived it as emigration, and although in the following year he returned to his homeland under the amnesty of the President of the Republic, he was deprived not only the possibility to return to his seat in Michalovce, but he also received a ban of pastoral work, with a recommendation to find a job outside the church. The efforts of Bishop Metod concerning rehabilitation in the years 1965 to 1981 were not successful. Neither the state nor the Church leadership offered him a helping hand, so his effect in the Orthodox Church in Czechoslovakia ended prematurely, at the age of 44. Bishop Method represents a controversial figure in the history of the Orthodox Church in Czechoslovakia, after WW2.

prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D.; Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie
SK-034 01 Ružomberok; Hrabovská cesta 1
e-mail: <marekpa@centrum.cz>

sborníku mezinárodní vědecké konference konané počátkem roku 2016 na Řeckokatolické teologické fakultě PU v Prešově.